

INTERNATIONELLA
HANDELSHÖGSKOLAN
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Kontraheringsplikt

Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden

Magisteruppsats inom affärsrätt (avtalsrätt)

Författare: Anna Gustafsson

Handledare: Daniel Hult, Jakob Heidbrink

Framläggningsdatum 2010-12-08

Jönköping december 2010

Magisteruppsats inom affärsrätt (avtalsrätt)

Titel:	Kontraheringsplikt : Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden
Författare:	Anna Gustafsson
Handledare:	Daniel Hult, Jakob Heidbrink
Datum:	2010-12-08
Ämnesord	Avtalsfrihet, Kontraheringsplikt, Fjärrvärme

Sammanfattning

Kontraheringsplikt är ett undantag från grundprincipen om avtalsfrihet och innebär att en part kan kräva att få ett avtal till stånd med en annan part utan att den andra parten har uttryckt sin vilja härom. Den innebär också att part kan kräva förnyelse eller fortsättning av ett avtalsförhållande, att det föreligger ett förbud att avbryta avtalsförbindelsen samt en viss standardisering av avtalsvillkoren, vilket oftast innebär att villkor som tillämpas på andra kunder ska gälla. Fjärrvärmemarknaden uppvisar likheter med andra områden där det föreligger kontraheringsplikt, men trots detta finns ingen lagstadgad kontraheringsplikt för fjärrvärme. Uppsatsens syfte är därmed att utreda huruvida det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden.

Uppsatsen ger en allmän beskrivning av avtalsfriheten och dess begränsningar för att sedan smalna av i en av dessa begränsningar, kontraheringsplikten. Olika områden där det föreligger kontraheringsplikt har använts för att systematisera de juridiska förutsättningar som krävs för att kontraheringsplikt ska kunna föreligga. Dessa juridiska förutsättningar har sedan jämförts med fjärrvärmemarknaden och på ett objektivt sätt har det kunnat fastställas att det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden både vad gäller kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning och kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme.

Master's Thesis in Commercial Law (contract law)

Title: Obligation to contract : Legal preconditions for obligation to contract on the long-distance heating market

Author: Anna Gustafsson

Tutor: Daniel Hult, Jakob Heidbrink

Date: 2010-12-08

Subject terms: **Contractual freedom, Obligation to contract, Long-distance heating**

Abstract

Obligation to contract means that a party may request a contract with another party without the other party having expressed its will to that effect. It also means that the party can demand the renewal or continuation of a contractual relationship, that there is a prohibition to terminate a contractual relationship and a certain standardization of contract terms, which usually means that the terms applied to other customers apply. The long-distance heating market shows similarities to those areas where there is an obligation to contract, but despite these similarities there is no statutory obligation to contract on the long-distance heating market. Therefore, the purpose of this thesis is to investigate if there are legal preconditions for an obligation to contract on the long-distance heating market.

The thesis gives a general description of the main principle of contractual freedom and its limitations and then narrows down in one of the limitations, the obligation to contract. Various areas where there exists an obligation to contract have been used to systematize the legal preconditions required for obligation to contract to exist. Then, the legal preconditions have been compared to the long-distance heating market and it has been possible to, in an objective way, determine that there are legal preconditions to impose an obligation to contract on the long-distance heating market with regard to third parties access to the long-distance heating pipes and to the customer's right to contract.

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Syfte	2
1.3	Metod	2
1.4	Avgränsningar	4
1.5	Disposition.....	5
2	Avtalsfriheten och dess begränsningar.....	7
2.1	Avtalsfrihet	7
2.2	Begränsningar	9
3	Kontraheringsplikt.....	12
3.1	Vad är kontraheringsplikt?.....	12
3.2	Motiven bakom reglerna om kontraheringsplikt	15
3.3	Kontraheringsplikten i relation till avtalsfriheten	16
4	Områden där det föreligger kontraheringsplikt.....	19
4.1	Kontraheringsplikt för monopol.....	19
4.1.1	Allmänt.....	19
4.1.2	Systembolaget AB	20
4.2	Kontraheringsplikt för vissa kommunala anläggningar	21
4.2.1	Allmänt.....	21
4.2.2	Vatten och avlopp	22
4.2.3	Elektricitet	24
4.2.4	Naturgas	28
4.3	Kontraheringsplikt enligt annan speciallagstiftning	32
4.3.1	Allmänt.....	32
4.3.2	Posttjänster	32
4.3.3	Teletjänster	35
5	Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt.....	37
5.1	Inledning.....	37
5.2	Kontraheringsplikt för nät- eller ledningsinnehavare.....	37
5.3	Kontraheringsplikt för distributör.....	39
6	Fjärrvärme.....	43
6.1	Fjärrvärmesystemets uppbyggnad	43
6.2	Fjärrvärmemarknaden	44
6.3	Viss reglering för fjärrvärme	46
6.3.1	Förbud att avbryta distribution av fjärrvärme till konsument.....	46
6.3.2	Tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning	48
7	Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden	51
7.1	Inledning.....	51
7.2	Finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning?	51
7.3	Finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme?	54

8 Slutsats	56
Referenslista	57

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den svenska energipolitikens övergripande mål är att skapa en effektiv och hållbar energianvändning och en kostnadseffektiv energiförsörjning med liten negativ inverkan på klimat, miljö och hälsa. Fjärrvärmens roll på värmemarknaden är viktig för att uppnå de målen. Under senare år har fjärrvärmens byggts ut allt mer och är numera den ledande uppvärmningsformen i de flesta tätorter.¹

Fjärrvärme kan beskrivas som ett teknisksystem som förser städer eller stadsdelar med värme från ett gemensamt värmeledningssystem som för det mesta har het vatten som distributionskälla och värmebärare.² Fjärrvärmens har därför oftast definierats som *”produktion av hetvatten och distribution av detta i ett rörledningssystem för kollektiv uppvärmning av byggnader som ett led i ett avtalsförhållande mellan kunder och leverantören av värmen”*.³

Allmänt anses värme som en nödvändighet i dagens samhälle.⁴ Uppvärmningsformen fjärrvärme är dock i dagsläget tekniskt begränsad till ett visst geografiskt område och fjärrvärmeleverantören kan sägas få en monopolliknande ställning i förhållande till sina anslutna kunder. Denna monopolställning uppkommer av att när kunden anslutit sig till det lokala fjärrvärmenätet är kunden hänvisad till en enda fjärrvärmeleverantör, samtidigt som möjligheten att byta uppvärmningsform från fjärrvärme till annan uppvärmningsform är begränsad eftersom kostnaderna för ett sådant byte är omfattande.⁵

För andra nödvändigheter och nyttigheter i samhället såsom teletjänster, el, vatten och avlopp och liknande föreligger kontraheringsplikt, liksom för verksamheter

---

¹ SOU 2004:136 s. 45-46.

² Frederiksen, Werner, *Fjärrvärme: Teori, teknik och funktion*, s. 11.

³ SOU 2003:115 s. 33.

⁴ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 104.

⁵ Prop. 2007/08:60 s. 24 och SOU 2004:136 s. 53.

som intar en rättslig eller faktisk monopolställning.⁶ Kontraheringsplikten är ett betydande ingrepp i en av avtalsrättens grundstenar, avtalsfriheten, och kan beskrivas som att en part kan kräva att få ett avtal till stånd med en annan part utan att den andra parten har uttryckt sin vilja härom.⁷ Trots de likheter som finns mellan fjärrvärmen och andra områden där det föreligger kontraheringsplikt finns ingen lagstadgad kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden.

1.2 Syfte

Uppsatsens syfte är att utreda huruvida det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden.

1.3 Metod

För att ge en bred bas och en större förståelse för kontraheringsplikten, så att det blir lättare att ta till sig utredningen om kontraheringsplikten på fjärrvärmemarknaden, börjar uppsatsen allmänt med en beskrivning av huvudprincipen avtalsfrihet och dess begränsningar. Sedan smalnar uppsatsen av i en av dessa begränsningar, kontraheringsplikten, som till sist behandlas inom ett specifikt område, fjärrvärmemarknaden.

I uppsatsen redogörs för olika områden där det föreligger kontraheringsplikt. Områdena används för att systematisera och måla upp en bild av vilka juridiska förutsättningar, eller med andra ord kriterier, som krävs för att kontraheringsplikt ska kunna föreligga. De juridiska förutsättningarna jämförs sedan med fjärrvärmemarknaden för att det på ett objektivt sätt ska kunna fastställas om det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på just fjärrvärmemarknaden.

Material till uppsatsen inhämtas enligt den ordinarie rättskällehierarkin och lagtexten är därmed den primära rättskällan. Den lagstadgade kontraheringsplikten återfinns i diverse lagar och det är främst när det redogörs för kontraheringsplik-

---

⁶ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 8-12 och Bernitz, *Svensk marknadsrätt*, s. 80.

⁷ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 1-2, Taxell, *Avtalsrättens normer*, s. 32 och Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105.

ten inom olika områden som lagtexten används. De sekundära rättskällorna förarbeten och doktrin används för att utreda syftet med en lagbestämmelse samt att tolka innebörden av en bestämmelse om det inte är möjligt utifrån lagtexten eller om bestämmelserna i lagtexten är begränsade. En svaghet är dock att det finns väldigt lite skrivet om kontraheringsplikt inom olika områden. Ibland är lagtexten den enda källan som finns att tillgå och inte ens den stadgar kontraheringsplikten särskilt bra alla gånger.

En annan svaghet är att någon rättspraxis på området inte har stått att finna, främst av den anledningen att kontraheringsplikten sällan blir direkt föremål för process. Däremot finns praxis som på ett eller annat sätt tar upp frågor anslutna till kontraheringsplikten, dessa är dock inte relevanta i denna uppsats eftersom de berör områden som inte behandlas här.

I beskrivningen av de båda principerna avtalsfrihet och kontraheringsplikt är doktrin den enda källan som används. Det beror på att en förklaring av principerna och själva innebörden av dem inte finns direkt lagstadgad. I övrigt används doktrin för att ge en vidare förklaring av ämnet än vad lagtext och förarbeten kan ge. Litteraturens ålder kan ifrågasättas då en viss del av litteraturen på området är av äldre årgång, men då kontraheringsplikten som sådan inte har förändrats och vissa lagregler fortfarande har samma innebörd som de hade vid lagarnas införande är litteraturen fortfarande relevant. Litteraturen som används kan beskyllas för att vara subjektiv då författarna i många fall är partiska. Detta hålls i åtanke och alla parter åsikter försöks därmed belysas för att bibehålla objektiviteten.

De olika områdena där det föreligger kontraheringsplikt har valts med hänsyn till vilken relevans de har för denna uppsats. Områden såsom kommunala anläggningar och monopol har ansetts mer intressanta och har mer gemensamt med fjärrvärmeområdet än exempelvis kontraheringsplikt inom olika yrkesgrupper. Det är framför allt områden som tillhandahåller nyttigheter till allmänheten som tas upp för att jämföras med fjärrvärmemarknaden, då också fjärrvärme får anses vara en nyttighet. Även områden som har monopolställning redogörs för eftersom fjärrvärmemarknaden kan sägas ha en lokal monopolställning.

Uppsatsen redogör för kontraheringsplikt både för konsument och för näringsidkare, dock reglerar exempelvis Nyberghs bok *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, som används i uppsatsen, bara kontraheringsplikt för konsumenter och detta måste därmed tas i beaktande. Kontraheringsplikten gäller emellertid allmänt, det vill säga både för näringsidkare och för konsument. Det innebär att det som Nybergh anför även kan appliceras på näringsidkare, även om det bör ske med en viss försiktighet. En annan anledning till att en viss försiktighet bör hållas när det gäller kontraheringsplikten i näringsidkarförhållanden är att kontraheringsplikten är till för att skydda en svagare part och konsumenter är normalt svagare än näringsidkare. Därför kan det antas att kontraheringsplikten är striktare i konsumentförhållanden än i näringsidkarförhållanden.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen är begränsad till kontraheringsplikten inom Sverige och det är enbart den svenska fjärrvärmemarknaden som berörs. Därmed är det endast svensk rätt som behandlas i uppsatsen.

Alla områden där det föreligger kontraheringsplikt tas inte upp i uppsatsen. Vissa områden som inte anses intressanta för uppsatsens syfte kommer lämnas utan hänseende. Sådana områden är bland annat kontraheringsplikten för speciella yrkesgrupper, kontraheringsplikt i transportförhållanden, kontraheringsplikt för försäkringar och kontraheringsplikt inom föreningsväsendet. Vissa marknader som tidigare har haft kontraheringsplikt såsom TV- och radio, kontrollbesiktning och Apoteket kommer ej heller behandlas i uppsatsen då dessa marknader har förändrats på senare tid och det är oklart om kontraheringsplikt fortfarande föreligger. De olika områden som redogörs för inom monopol, kommunala anläggningar och speciallagstiftning är inte menade att vara uttömmande utan utgör endast exempel.

Kriminaliserad diskriminering behandlas ofta i samband med kontraheringsplikt, då den likställs med den likabehandling som gäller för monopol. Kriminaliserad diskriminering innebär att en näringsidkare enligt Brottsbalken (SFS 1962:700) kan straffas om denne i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av hans eller

hennes ras, hudfärg, nationella ursprung, etniska ursprung eller trosbekännelse genom att inte gå han eller henne till handa på de villkor som näringsidkaren i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra. Detta är en form av begränsning av avtalsfriheten men ger inget direkt stöd för kontraheringsplikt. Diskrimineringslagen (2008:567) innehåller inga regler om tvång att ingå avtal utan endast regler om ersättning i anledning av missgynnande. Därmed kommer kriminaliserad diskriminering inte att behandlas i denna uppsats.

En fråga som berör ämnet men som är ett mindre ingrepp i avtalsfriheten än kontraheringsplikt är skyldighet att svara på anbud. I de fall där kontraheringsplikt föreligger kan det även föreligga mellanformer av endast ett tvång att svara. Det kan också föreligga mellanlösningar mellan en absolut kontraheringsplikt och en absolut frihet för en näringsidkare att välja sina motparter. Ett exempel på en sådan mellanlösning är regler som ålägger näringsidkaren att motivera sina beslut om avslag. Sådana former av mellanlösningar tas inte upp i uppsatsen.

Kontraheringsplikt kan grundas på avtal men är då egentligen ingen begränsning av avtalsfriheten utan snarare ett uttryck för denna, det vill säga en frihet att ingå avtal med det innehållet. I de flesta fall hänföres inte fallen med avtalad kontraheringsplikt till begreppet kontraheringsplikt och därmed kommer dessa fall inte beröras i uppsatsen.

I doktrin förekommer en diskussion om det finns en allmän princip om kontraheringsplikt. Rättsläget är dock oklart och vissa ställer sig tveksamma till att en sådan princip finns. Det är inte heller klart hur en sådan allmän princip skulle uttrycka sig. De som förespråkar en allmän princip om kontraheringsplikt bygger sitt resonemang kring uttalanden som gjorts i några få rättsfall inom områden som i denna uppsats inte kommer behandlas, inom föreningsrätten och diskriminering. Något annat stöd för denna uppfattning finns för tillfället inte. Därför kommer inte den allmänna principen om kontraheringsplikt att behandlas i denna uppsats.

1.5 Disposition

I kapitel två ges en allmän beskrivning av avtalsfriheten och dess begränsningar. I nästföljande kapitel, kapitel tre, redogörs för kontraheringsplikten och motiven till

denna inskränkning i avtalsfriheten samt kontraheringspliktens relation till avtalsfriheten. I kapitel fyra redogörs för olika områden där det föreligger kontraheringsplikt. Dessa områden är monopol, kommunala anläggningar och annan speciallagstiftning. I kapitel fem analyseras och redovisas de juridiska förutsättningar som krävs för att kontraheringsplikt ska föreligga. I kapitel sex ges en beskrivning av fjärrvärmens uppbyggnad, fjärrvärmemarknaden och viss reglering av fjärrvärmens. Efter det, i kapitel sju, jämförs de juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt med fjärrvärmemarknaden för att utreda ifall det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på denna marknad. I det sista kapitlet, kapitel åtta, ges en slutsats som besvarar uppsatsens syfte.

2 Avtalsfriheten och dess begränsningar

2.1 Avtalsfrihet

Avtalsrättens betydelse har ökat allt mer eftersom en större del av samhällets verksamheter sköts genom avtal.⁸ Det finns många olika typer av avtal som lägger grunden för och reglerar olika slags rättsförhållanden av varaktig karaktär.⁹ Dessutom gör avtalen utbytet av varor och tjänster samt andra nyttigheter i samhället tryggare.¹⁰ En förutsättning för den trygghet som avtalet erbjuder är dock att ingångna avtal respekteras och för detta krävs att avtal är bindande.¹¹ Att avtalet bygger på frivillighet har ansetts vara nödvändigt för att avtalets bindande verkan ska kunna accepteras.¹²

Avtalsfriheten är grundstenen i det civilrättsliga systemet och utan den skulle ett civilrättsligt system inte vara möjligt.¹³ Avtalsfriheten ses ofta som en självklar princip och beskrivs bland annat som en princip som bygger på rätten för var och en att fritt ingå avtal.¹⁴ Den nuvarande betydelsen av avtalsfriheten som en oinskränkt frihet att binda sin egen vilja har sitt ursprung i den nya tidens naturrätt, den rationalistiska naturrättsfilosofin. Hugo Grotius och Samuel Pufendorf var de första som behandlade viljans autonomi. De gjorde således gällande den viktigaste principen av viljemodellen, den privata autonomin, eller viljeautonomin som den också kallas. Privatautonomin utgör ett samlingsnamn för beskrivningen av den liberala avtalsrättens utgångspunkter. Alla skulle ha en egen frihetssfär där de kunde besluta om sitt handlande. Denna frihet skulle framförallt gälla ekonomiskt handlande, det vill säga alla skulle ha frihet att besluta vilka ekonomiska förpliktel-

---

⁸ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 5.

⁹ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 15.

¹⁰ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51.

¹¹ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51, se 1 § Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (AvtL).

¹² Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51.

¹³ Victorin, *SvJT* 1976, s. 436.

¹⁴ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 17 och Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 28.

ser gentemot andra som de ville ingå. Avtalsrätten kom därmed att byggas på principen om avtalsfrihet.¹⁵

Principen om avtalets bindande verkan har ansetts nödvändig för en omfattande avtalsfrihet. Avtalets bindande verkan ses som ett uttryck för den enskildes medborgarens självbestämmanderätt. Den enskilde har rätt och frihet att åta sig inskränkningar i sina friheter och rättigheter.¹⁶ Avtalsfrihet och avtalets bindande verkan ses som de avtalsrättsliga huvudprinciperna och som viktiga beståndsdelar i ett samhälle med marknadsekonomi.¹⁷ Det har inte ansetts motiverat att direkt lagstadga avtalsfriheten, men den är en del av dispositiva lagregler.¹⁸

Det finns olika beskrivningar av avtalsfriheten. Enligt Wilhelmsson är avtalsfriheten ett samlingsnamn för friheten att ingå avtal, friheten att välja avtalspart, formfriheten, innehållsfriheten i begränsad betydelse, typfriheten som en del av ett vidare innehållsfrihetsbegrepp samt upplösningsfriheten.¹⁹ Lehrberg däremot anför tre centrala delar av avtalsfriheten, friheten att välja när avtalet ska ingås, friheten att välja med vem avtalet ska ingås och friheten att bestämma om vad avtalet ingås.²⁰ Avtalsfrihet innebär följaktligen att alla har rätt att själva välja medkontra- hent, att själva bestämma om avtal ska ingås eller att avstå från att ingå avtal samt att själva bestämma innehållet och villkoren för avtalet. Men en avtalsfrihet utan någon som helst inskränkning torde innebära att vem som helst kan sluta avtal om vad som helst med vem som helst. Varken motpart eller avtalsinnehåll kan ifrågasättas eller inskränkas.

I avtalsfriheten ligger ett intresse av att samhället ska fungera så att individen fritt ska kunna utveckla sin personlighet och forma sitt liv. Men varje individ kan endast ges en så stor frihet som motsvarar friheten för andra. Avtalsfriheten, det vill

---

¹⁵ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 28 och Wilhelmsson, *Standardavtal och oskäligen avtalsvillkor*, s. 2.

¹⁶ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51.

¹⁷ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 3.

¹⁸ Taxell, *Avtalsrätt*, s. 36.

¹⁹ Wilhelmsson, *Om styrning av försäkringsvillkor*, s. 6-7.

²⁰ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51.

såga den enskildes rätt att själv välja medkontrahent, att själv bestämma om avtal ska ingås eller att avstå från att ingå avtal samt att själv bestämma innehållet och villkoren för avtalet, påverkas av politiska och ekonomiska förhållanden och den är sålunda ingen självständig grundprincip.²¹

Kontraheringsfrihet som en del av avtalsfriheten anses som det främsta medlet för en fungerande marknad och för att få de mest förmånliga avtalen till stånd. En total avtalsfrihet medför dock inte att marknaden fungerar på bästa sätt, eftersom alla individer på marknaden inte är lika starka och kloka.²² Avtalsfriheten har aldrig varit absolut och under det senaste århundradet har begränsningarna ökat i både antal och betydelse.²³ I svensk lagstiftning finns numera ett stort antal stadganden som inskränker avtalsfriheten.²⁴

2.2 Begränsningar

Avtalsfriheten är inte fullständig vilket innebär att bindande avtal inte kan ingås om vilka ämnen som helst eller med vilka villkor som helst. Det har alltid funnits inskränkningar i avtalsfriheten och de finns bland annat för att skydda det allmännas intresse då det står i konflikt med individernas intresse. Det finns inte ett samhälle som fullt ut bygger på friheten att sluta vilka avtal som helst eller friheten att låta bli att överhuvudtaget sluta avtal. Avtalsrättens regler är antingen tvingande eller dispositiva och kontraheringsplikt och tvingande rätt i allmänhet inskränker grundprincipen om avtalsfrihet.²⁵

Avtal som blir till under kvalificerat otillbörlig omständighet eller avtal som är lagstridiga eller strider mot goda seder är ofta ogiltiga.²⁶ För att avtalsbundenhet ska uppkomma förutsätts i princip att det finns avtalsparter som av fri vilja önskar sluta

---

²¹ Victorin, *SvJT* 1976, s. 436-438.

²² Victorin, *SvJT* 1976, s. 436-437.

²³ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 51-52.

²⁴ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 1.

²⁵ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 3-4 och 52.

²⁶ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 52.

ta avtalet.²⁷ Ibland kan det vara fel på viljan, antingen på så sätt att viljan inte är tillräckligt fri på grund av exempelvis tvång, svek eller ocker eller på så sätt att den ena parten misstagit sig.²⁸ För att själv kunna sluta avtal krävs rättshandlingsförmåga.²⁹ För fysiska personer krävs det att personen är myndig och inte har förvaltare enligt Föräldrabalken (SFS 1949:381) eller på grund av konkurs.³⁰ För juridiska personers del är det legala ställföreträdare eller behöriga fullmäktige som har rättshandlingsbehörighet.³¹ Dessutom krävs tillräcklig beslutsförmåga, det vill säga att personen i fråga kan överblicka konsekvenserna av de ingångna avtalen och inte exempelvis har en psykisk störning.³²

Ibland råder kontraheringsförbud, ett förbud mot att avtala. Det allmänna intresset av att vissa avtal inte ingås går före avtalsfriheten och avtal motverkas då med legala förbud antingen på så sätt att avtal i strid med sådana förbud straffsanktioneras eller att avtalen saknar civilrättslig verkan.³³ Legala förbud mot olika typer av avtal har på senare tid snabbt ökat i antal. Rätten för parterna att själva bestämma innehållet i avtalet är begränsad genom tvingande regler framför allt till skydd för konsumenter och andra svaga eller underlägsna avtalsparter. Det råder inte heller någon absolut frihet att själv välja sin medkontrahent. För vissa typer av verksamheter råder i princip ett totalt tvång att erbjuda allmänheten vissa tjänster eller andra nyttigheter.³⁴

---

²⁷ Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 68.

²⁸ Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 68, se 28-32 §§ AvtL.

²⁹ Agell och Malmström, *Civilrätt*, s. 51.

³⁰ Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 43, se 9 kap. 1 § och 11 kap. 7 § Föräldrabalk (SFS 1949:381), 1 kap 3 § och 3 kap. 1 § Konkurslag (1987:672).

³¹ Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 43, se 8 kap. 35-36 §§ Aktiebolagslag (2005:551) och 10 § AvtL.

³² Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 43, se Lag (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning.

³³ Ramberg, Ramberg, *Allmän avtalsrätt*, s. 32.

³⁴ Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 52.

Taxell benämner det som att "*avtalsfriheten gäller till dess den stöter på någon begränsande omständighet*".³⁵ Att ena parten kan bli bunden av ett avtal trots brist på vilja att ingå avtalet är en av dessa begränsande omständigheter. En situation när en part blir bunden av ett avtal trots att denne inte uttryckt sin vilja är när det föreligger kontraheringsplikt.³⁶

Kontraheringsplikt skiljs ofta från begreppet tvingande rätt, fastän regler om kontraheringsplikt också de är tvingande. Med tvingande regler inom avtalsrätten menas vanligtvis specifika regler som reglerar innehållet i vissa avtal, ogiltighetsregler samt den allmänna jämningsregeln. Det gemensamma för de tvingande reglerna och kontraheringsplikt är att de utgör inskränkningar i avtalsfriheten. En viss skillnad föreligger dock eftersom de tvingande reglerna vanligtvis är en mindre inskränkning i avtalsfriheten än kontraheringsplikten. De tvingande reglerna ser bland annat till att avtalets innehåll inte bestäms av sådana villkor som är förbjudna enligt dessa regler. Detta betyder att avtalsvillkor som står i strid med dessa regler är utan verkan och de tvingande reglerna träder in i dess ställe. Kontraheringsplikt däremot resulterar i att ett avtal uppstår trots brist på samverkan från den ena parten.³⁷

---

³⁵ Taxell, *Avtalsrätt*, s. 36.

³⁶ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105 och Lehrberg, *Avtalsrättens grundelement*, s. 84.

³⁷ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 11.

3 Kontraheringsplikt

3.1 Vad är kontraheringsplikt?

Kontraheringsplikten hör till undantagen men utgör ändå ett beaktansvärt inslag i vår avtalsrätt. Den är ett rättsligt instrument som används för att tillgodose olika ändamål, vanligtvis allmänna.³⁸ Kontraheringsplikten har ibland getts olika benämning. Kontraheringsplikt är den terminologi som används i denna uppsats men i doktrin används ibland uttryck som kontraheringstvång, avtalstvång, avtalsplikt och kontraktstvång. Oavsett i vilken form begreppet benämns är tanken att det inte ska vara några skillnader i begreppet.³⁹

I doktrin beskrivs kontraheringsplikten på olika sätt. Regler om att avtal ska ingås och med vem de ska ingås eller helt enkelt en skyldighet att ingå avtal är beskrivningar av kontraheringsplikten.⁴⁰ Adlercreutzs beskrivning är att part kan kräva avtalsslut eller i varje fall fullgörande av prestation från den andra parten, utan viljeförklaring från dennes sida.⁴¹ Ett tvång att ingå avtal med en part som utpekats av lagstiftaren är Pehrsons beskrivning av kontraheringsplikten. Det är dock inte nödvändigt att en viss person eller ett visst företag utpekas.⁴² Enligt Nybergh kan kontraheringsplikten förstås såsom att någon som bedriver en viss typ av verksamhet ständigt har ett stående anbud till allmänheten, vilket innebär att den som vill ingå avtal inte är i behov av en viljeförklaring från anbudsgivaren.⁴³ Kontraheringsplikt innebär alltså att en part kan kräva att få ett avtal till stånd med en annan part utan att den andra parten har uttryckt sin vilja härom.

När Nybergh ytterligare utvecklar kontraheringsplikten anger han två olika kontraheringsplikter, den ensidiga och den ömsesidiga. Den ensidiga kontraheringsplikten innebär att en presumtiv avtalspart (X) har rätt att få ett avtal till stånd

---

³⁸ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105 och 108.

³⁹ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 10-11.

⁴⁰ Victorin, *SvJT* 1976, s. 437 och Taxell, *Avtalsrättens normer*, s. 32.

⁴¹ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105.

⁴² Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 1-2.

⁴³ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 1.

med en annan presumtiv avtalspart (Y) på sådana villkor som Y normalt tillämpar. Det är den avtalssituationen som menas när ordet kontraheringsplikt används i Sverige. Den ömsesidiga kontraheringsplikten innebär att en person som idkar en viss näringsverksamhet (X) förpliktas att ingå ett avtal med (Y). Även Y är skyldig att sluta avtalet och har en rätt att få ett sådant avtal till stånd på sådana villkor som Y normalt tillämpar. Den ömsesidiga kontraheringsplikten ligger mycket långt ifrån den normala avtalssituationen i ett samhälle med marknadsekonomi och påminner mer om en avtalssituation i ett samhälle med planeekonomi.⁴⁴

Kontraheringsplikten reglerar framförallt tillgängligheten av nyttigheter och kan uppfattas som en säkerhetsventil som kan utnyttjas då tillgängligheten av nyttigheter försvåras av olika anledningar. Om regeln om kontraheringsplikt finns uttryckligt lagstadgad har den dessutom såsom ett ställningstagande av lagstiftaren en preventiv verkan. Genom att införa uttryckliga regler om kontraheringsplikt införs ett mycket kraftfullt verktyg för att säkra tillgänglighet av nyttigheter.⁴⁵

Reglerna om kontraheringsplikt gäller framförallt skedet innan avtalet föreligger. Den till vars förmån regeln om kontraheringsplikt gäller har rätt att få ett avtal till stånd genom att ensam vara aktiv. Kontraheringsplikten innebär att den förpliktade partens handlande begränsas, dennes frihet inskränks, medan den berättigade parten ges en rätt att få avtal till stånd, dennes frihet ökar. Kontraheringsplikten kan således säkerställa att vissa grupper av individer inte alltför lättvindigt nekas att kontrahera.⁴⁶

Kontraheringsplikten kan dock gå längre än just skedet innan avtalet föreligger. Enligt Adlercreutz är en form av kontraheringsplikten att part kan kräva förnyelse eller fortsättning av ett avtalsförhållande. Kontraheringsplikten är även ett förbud mot avtals- eller prestationsvägran utan saklig grund.⁴⁷ Victorin räknar också in i kontraheringsplikten regler om att avtal inte ska avbrytas utan att de ska fortsät-

---

⁴⁴ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 12.

⁴⁵ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 293.

⁴⁶ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 5 och 11.

⁴⁷ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105 och 107.

ta.⁴⁸ Även enligt Nybergh innefattas i kontraheringsplikten en inskränkning mot att avbryta en varaktig avtalsförbindelse. En näringsidkare har en skyldighet att inte säga upp ett ingånget avtal som är varaktigt eller långvarigt, oberoende av om prestationens tillhandahållande är tidsbestämd eller tillsvidare.⁴⁹ Pehrson däremot anser att regler som endast medför att ett avtal inte fritt kan sägas upp eller som innebär tvångsförlängningar inte innefattas i begreppet kontraheringsplikt. I de fallen har de avtalslutande vid avtalets ingående haft möjlighet att fritt välja part.⁵⁰ Den linje som Adlercreutz med flera förespråkar stämmer bättre överens med själva innebörden av kontraheringsplikten eftersom meningen med kontraheringsplikt är att kunna framtvunga ett avtal utan vilja från den ena parten. Men om den andra parten utan vidare kan säga upp avtalet efter att det ingåtts förlorar kontraheringsplikten sin betydelse.

Till beskrivningen av kontraheringsplikten, det vill säga att en part kan kräva att få ett avtal till stånd med en annan part utan att denne andra part har uttryckt sin vilja härom, att part kan kräva förnyelse eller fortsättning av ett avtalsförhållande samt att det föreligger ett förbud att avbryta avtalsförbindelsen, tillkommer det som ett nödvändigt komplement en viss standardisering av avtalsvillkoren. Enligt Adlercreutz skulle kontraheringsplikten annars lätt kunna bli illusorisk. Villkoren måste dock kunna bestämmas på något objektivt sätt, till exempel att villkor som tillämpas på andra kunder ska gälla.⁵¹

Sammanfattningsvis är kontraheringsplikten ett undantag från grundprincipen om avtalsfrihet och ett betydande ingrepp i den ena partens vilja. Kontraheringsplikten innebär att en part kan kräva att få ett avtal till stånd med en annan part utan att den andra parten har uttryckt sin vilja härom. Den innebär också att part kan kräva förnyelse eller fortsättning av ett avtalsförhållande, att det föreligger ett förbud att avbryta avtalsförbindelsen samt en viss standardisering av avtalsvillkoren, vilket oftast innebär att villkor som tillämpas på andra kunder ska gälla.

---

⁴⁸ Victorin, *SvJT* 1976, s. 437.

⁴⁹ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 14-15.

⁵⁰ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 2.

⁵¹ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 105.

3.2 Motiven bakom reglerna om kontraheringsplikt

I många olika situationer som inbördes har mycket litet samband föreskrivs kontraheringsplikt. Det är svårt att generalisera motiven i de enskilda fallen eftersom det ofta är en kombination av olika motiv. Dock har de flesta av dessa situationer en sak gemensamt, vilket är att den som åläggs kontraheringsplikt har en sådan marknadsdominerande eller rättsligt skyddad ställning att enskilda personer, företag eller samhället kan hamna i ett beroendeförhållande till denne. Att stödja en beroende part i ett beroendeförhållande tycks därför vara huvudmotivet till kontraheringsplikt.⁵²

Att stärka marknadskrafterna, att se till att marknaden fungerar på ett tillfredställande sätt och att främja konkurrensen inom näringslivet och därmed ytterst konsumentintresset är ytterligare motiv till kontraheringsplikt.⁵³ Vid tillämpning av konkurrenslagstiftningen har säljtvång, eller med andra ord leveransplikt, ålagts producenter av attraktiva varor när producenterna själva velat bestämma vem de vill använda som återförsäljare.⁵⁴ Kontraheringsplikt föreskrivs även emellanåt för att möjliggöra och underlätta olika åtgärder som är till medborgarnas gemensamma bästa och för att skapa förutsättningar för uppnåendet av vissa mål som anses viktiga för samhället som helhet, exempelvis ekonomisk expansion och låga priser.⁵⁵ Även enskilda näringsidkares intressen av att inte hindras i sin näringsutövning kan motivera kontraheringsplikt, likaså intresset av att andra inte hämmas i sin yrkesutövning eller i sina ekonomiska intressen. Exempel hittas inom föreningsrätten då bland annat ekonomiska föreningar och fackföreningar ska vara öppna för alla.⁵⁶

Ett annat motiv till kontraheringsplikt är att främja det allmännas bästa eller att tillgodose en planerlig hushållning med knappa resurser, exempel på det hittas i

---

⁵² Victorin, *SvJT* 1976, s. 449 och Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 70.

⁵³ Victorin, *SvJT* 1976, s. 450 och Adlercreutz, *avtalsrätt I*, s. 107.

⁵⁴ Adlercreutz, *avtalsrätt I*, s. 107.

⁵⁵ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 71-72.

⁵⁶ Victorin, *SvJT* 1976, s. 450.

Ransoneringslagen (1978:268).⁵⁷ Sociala skyddssynpunkter är ytterligare ett viktigt motiv för kontraheringsplikt, främst i den formen att part kan kräva fortsättning eller förnyelse av ett avtalsförhållande.⁵⁸ Exempel på detta är hyresgästs rätt till förlängning av hyresavtal och uppsägningskyddet för arbetstagare.⁵⁹

Kontraheringsplikt föreskrivs även i vissa situationer av hälsovårds- och miljöskäl, till exempel fastighetsägares rätt att ansluta sig till avloppsanläggningar.⁶⁰ Det finns ytterligare några specialfall varav ett är kontraheringsplikt med anledning av offentligrättsliga skyldigheter, framför allt i fråga om säkerhet och sundhet, som finns bland annat i reglerna om trafikförsäkring.⁶¹ Ett annat fall är då rättsligt skyddade intressen kolliderar. Det förekommer bland annat vid lösningsrätt till gods som tredje man förvärvat i god tro eller arbetsgivarens rätt att förvärva arbetstagares uppfinningar när de har samband med arbetstagarens tjänst och arbetsgivarens rörelse.⁶²

3.3 Kontraheringsplikten i relation till avtalsfriheten

Enligt Nybergh kan begreppen avtalsfrihet och kontraheringsplikt uppfattas på olika sätt. Det ena sättet som begreppen kan uppfattas på är en avtalsfrihet där vissa element av både kontraheringsplikt och avtalsfrihet ingår och det andra sättet är att kontraheringsplikt och avtalsfrihet ses såsom enbart motsatspar, där kontraheringsplikten utgör ett undantag till den ledande principen om avtalsfrihet. Den senare är den traditionella uppfattningen av begreppen men Nybergh förordar den förstnämnda uppfattningen som går lite längre än den traditionella uppfattningen.⁶³

---

⁵⁷ Victorin, *SvJT* 1976, s. 449, se exempelvis 6-7 §§ Ransoneringslag (1978:268).

⁵⁸ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 107.

⁵⁹ Se 12 kap 46 § Jordabalk (SFS 1970:994) och 7-14 §§ Lag (1982:80) om anställningskydd.

⁶⁰ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 73, se 16 § Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster.

⁶¹ Victorin, *SvJT* 1976, s. 450, se 2-7 §§ Trafikskadelag (1975:1410).

⁶² Victorin, *SvJT* 1976, s. 450, se 5-7 §§ Lag (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre och Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar.

⁶³ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 86.

Traditionellt uppfattats det som självklart att en näringsidkare har sina friheter att idka näring, äga de behövliga tillgångarna och bestämma om och med vem denne ingår avtal. Den avtalsrätt som byggs upp kring det synsättet bygger på formell likhet i partsförhållandet, avtalsbundenhet och att bundenheten bestäms av det sätt avtalet kommer till på. Detta påverkas inte av undantagen, det vill säga kontraheringsplikt, tvingande skyddsregler, förutsättningsregler och formkrav. Avtalsfriheten har uppfattats ensidigt utifrån näringsidkarens fördel och kontraheringsplikten är ett medel som säkerställer att näringsidkarens avtalsfrihet inte leder till kundens brist på frihet.⁶⁴

Frihetsbegreppet kan dock enligt Nybergh delas in i en negativ frihet som innebär en frihet från inskränkningar och förbud och i en positiv frihet som innebär en möjlighet och förmåga att göra något. Den positiva avtalsfriheten ger en möjlighet och förmåga till individen att ingå avtal som denne inte annars skulle kunna ingå på grund av nekande från motpartens sida. Nybergh vill ha en omformulering av avtalsfrihetens innebörd, där kontraheringsplikten ses som en del av denna, vilket skulle leda till att avtalsfriheten inte endast ses ur näringsidkarens synvinkel. Framförallt skulle det gälla vid distribution av livsnödvändiga förnödenheter så att näringsidkarens kontraheringsplikt tillåter att kunden får en rätt att få ett avtal till stånd. För andra förnödenheter än de livsnödvändiga ska dock en mera begränsad kontraheringsplikt gälla.⁶⁵

Nybergh synes gå väl långt då han vill se kontraheringsplikten som en del av avtalsfriheten. Kontraheringsplikten är en begränsning av avtalsfriheten och det verkar därför egendomligt att försöka få dem till en enhet. Nyberghs lösning resulterar också i ett problem att avgöra när kontraheringsplikt i så fall ska föreligga. Han anger att kontraheringsplikten ska gälla framförallt livsnödvändiga förnödenheter. Nyttjandet av ordet framförallt betyder att han avser att den ska föreligga också i andra situationer, men dessa är inte angivna. Kontraheringsplikt idag föreskrivs i många olika situationer som inbördes har mycket litet samband. Därmed är det svårt att se att det är möjligt att avgöra när kontraheringsplikt ska föreligga enligt

---

⁶⁴ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 78-79.

⁶⁵ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 80-82.

Nyberghs modell. Frågan om vad som är livsnödvändiga förnödenheter och vem som avgör detta uppstår också. Är det upp till var och en att avgöra detta? Det skulle leda till en godtycklig reglering. Kontraheringsplikten bör därmed även i fortsättningen ses som en begränsning av avtalsfriheten och inte som en enhet där avtalsfriheten alltid innehåller viss kontraheringsplikt.

4 Områden där det föreligger kontraheringsplikt

4.1 Kontraheringsplikt för monopol

4.1.1 Allmänt

Kontraheringsplikten anses särskilt viktig då offentliga inrättningar intar en rättslig eller faktisk monopolställning.⁶⁶ Ett rättsligt monopol är för handen då ett företag eller förvaltningsorgan har ensamrätt att driva en viss sorts verksamhet. Inom de branscher där ett rättsligt monopol föreligger finns ingen näringsfrihet, det vill säga det råder totalt konkurrensförbud såväl utifrån som inom landet. Monopol är ofta ett resultat av sociala eller stadsfinansiella intressen. I Sverige saknas en generell lagstiftning för rättsliga monopol. Varje monopol har istället reglerats var för sig efter vad som ansetts passa för den enskilda situationen. I regel föreligger kontraheringsplikt för de företag eller förvaltningsorgan som har rättsligt monopol, dessa företag eller förvaltningsorgan är tvungna att tillhandahålla sina varor och tjänster till var och en på sedvanliga villkor.⁶⁷

För att ett faktiskt monopol ska föreligga krävs att företaget är helt ensamt på sin marknad. En sådan total faktisk ensamställning är ovanlig och troligtvis förekommer rättsligt monopol oftare. I Sverige är det däremot vanligt att ett företag kontrollerar så stor del av marknaden att det har en dominerande ställning på denna. Vanligtvis kallas dock också sådana företag för monopol, särskilt om dominansen är mycket stor. Dessa monopol kallas kvasimonopol. Har ett företag faktiskt monopol eller ett kvasimonopol har det oftast kontraheringsplikt, det vill säga en skyldighet att tillhandahålla sina varor eller tjänster på normalt tillämpade villkor till alla godtagbara kunder som efterfrågar dem. Förklaringen till denna kontraheringsplikt är den stora bristen på alternativ som ger en allvarlig konkurrensbegränsning. För en avtalsvägran krävs då att monopolföretaget kan anföra objektiva godtagbara skäl för sin vägran. Sådana objektiva skäl, som gör det godtagbart att

---

⁶⁶ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 106.

⁶⁷ Bernitz, *Svensk marknadsrätt*, s. 20-21 och Bernitz, *Svensk och europeisk marknadsrätt 1*, s. 214-215.

vägra avtal, kan vara betalningssvårigheter, kundens badwill och rimliga krav på viss orderstorlek.⁶⁸

4.1.2 Systembolaget AB

En viktig princip inom svensk alkohollagstiftning är att handel med spritdrycker, vin och starköl ska ske genom företag där det allmänna äger bestämmande inflytande och där enskilt vinstintresse saknas.⁶⁹ För detaljhandel med dessa drycker, det vill säga handel direkt till slutkund, finnas därför ett särskilt för ändamålet bildat aktiebolag, Systembolaget AB (Systembolaget), som staten äger.⁷⁰ Systembolaget innehar i Sverige ensamrätten till detaljhandel med spritdrycker, vin och starköl.⁷¹ Genom att begränsa det privata vinstintresset har det försökts att åstadkomma en återhållsam försäljning av dryckerna och en garanti för att den sociala hänsyn som är nödvändig vid försäljningen iakttas.⁷²

Förhållandet mellan Systembolaget och staten regleras i ett särskilt avtal⁷³ där det föreskrivs att Systembolaget har en skyldighet att bedriva detaljhandeln på det sätt som stadgas i Alkohollagen (1994:1738). Verksamheten ska också bedrivas rationellt och kunderna ska ges god service.⁷⁴

Detaljhandeln är förenad med en kontraheringsplikt eftersom det i alkohollagen stadgas att spritdrycker, vin eller starköl som inte hålls i lager ska anskaffas på begäran.⁷⁵ Således är det klart att det råder kontraheringsplikt för Systembolaget när det är fråga om försäljning av varor som inte finns i lager. Enligt Pehrson kan det

---

⁶⁸ Bernitz, Svensk och europeisk marknadsrätt 1, s. 52 och 170.

⁶⁹ Prop. 1994/95:89 s. 41.

⁷⁰ 5 kap. 1 § Alkohollag (1994:1738) och 2 § Tillkännagivande (2008:39) av avtal mellan Systembolaget Aktiebolag och staten.

⁷¹ Statens ägardirektiv för Systembolaget AB, http://www.systembolaget.se/NR/rdonlyres/99675745-C057-46FC-A278-05EA9987C0FA/0/statens_agardirektiv_for_systembolaget_from_24_nov_2008.pdf (hämtad 2010-10-29).

⁷² Prop. 1994/95:89 s. 41.

⁷³ Tillkännagivande (2008:39) av avtal mellan Systembolaget Aktiebolag och staten.

⁷⁴ 8 § Tillkännagivande av avtal mellan Systembolaget Aktiebolag och staten.

⁷⁵ 5 kap. 5 § Alkohollagen.

därmed antas att det även föreligger kontraheringsplikt för lagervaror eftersom det skulle vara orimligt om köparen befinner sig i en sämre ställning vid köp av lagervaror än vid köp av varor som inte finns i lager.⁷⁶

Systembolagets kontraheringsplikt är dock försedd med åtskilliga inskränkningar som är nykterhetspolitiskt motiverade, exempelvis att försäljning av Systembolagets drycker inte får ske till personer under 20 år eller personer märkbart påverkade av alkohol eller annat berusningsmedel.⁷⁷

Enligt Pehrson får avtalet mellan staten och Systembolaget ses som ett tredjemansavtal. Systembolagets kontraheringsplikt gentemot sina kunder grundas således som huvudregel på det avtalet där tredje man utgörs av förbrukarna av spritdrycker. Avtalet ger kunderna en självständig rätt att åberopa avtalet. Skulle Systembolaget förklara att det vägrar leverera till viss person kommer bolaget, i enlighet med Konsumentköplagen (1990:932), i dröjsmål.⁷⁸

Den egentligen enda juridiska förutsättningen för kontraheringsplikt som kan utläsas för Systembolaget är att det är staten som är ansvarig för handeln med spritdrycker. Systembolaget ligger alltså under statligt ägande och inflytande, vilket har medfört att det har ensamrätt till detaljhandel med sådana drycker, det vill säga det föreligger ett statligt monopol.

4.2 Kontraheringsplikt för vissa kommunala anläggningar

4.2.1 Allmänt

Inom den kommunala kompetensen anses ingå bland annat rätten att inrätta gasverk, elverk och vatten- och avloppsverk. Sådana anläggningar kan dock även inrättas av andra.⁷⁹

---

⁷⁶ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 23.

⁷⁷ 3 kap. 8 § Alkohollagen.

⁷⁸ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 19 och 23, se 9-15 §§ Konsumentköplag (1990:932).

⁷⁹ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 18.

Kontraheringsplikt förekommer som regel i situationer då en offentlig institution bjuder ut varor eller tjänster. Stat och kommun, som är ansvarig för serviceverksamhet av olika slag är normalt skyldig att tillhandahålla sina prestationer enligt fastställd taxa och offentliga föreskrifter. Kontraheringsplikten återfinns oftast i särskilda stadganden som tydlig uttrycker skyldigheten. Det är i de situationerna ofta fråga om varor eller tjänster som betraktas som nödvändiga i det dagliga samhället.⁸⁰

Enligt den kommunala likställighetsprincipen är kommuns medlemmar berättigade att på lika villkor utnyttja företag som är inrättade av kommunen. Principen innebär att en förmån som ges till vissa kommunmedlemmar även ska ges till andra och ställer också krav på de kommunala institutionerna att ha viss kapacitet. Den kommunala likställighetsprincipen innebär endast ett principiellt förbud mot diskriminering av vissa kommunmedlemmar och grundar således inte någon kontraheringsplikt.⁸¹ Kontraheringsplikt föreligger dock till följd av kommunens offentliga försörjningsansvar. Institutioner och företag vars uppgift är att tillhandahålla företag och allmänhet livsnödvändiga varor och tjänster, såsom vatten och el, har en skyldighet att inte vägra leverans. En sådan vägran skulle sätta mottagaren i näst intill ett nödläge.⁸²

4.2.2 Vatten och avlopp

Alla människor behöver tillgång till vattenförsörjningstjänster. Dessa tjänster är också i viss mån nödvändiga för näringslivet och därför har vattenförsörjning och avloppshantering sedan länge varit reglerat i Sverige. Syftet med regleringen har i första hand varit att garantera tillgången till rent dricksvatten och att motverka smittspridning och andra allvarliga olägenheter som kommer av avloppshanteringen.⁸³

---

⁸⁰ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 18 och Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 1.

⁸¹ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 10 och 72.

⁸² Victorin, *SvJT* 1976, s. 438.

⁸³ Prop. 2005/06:78 s. 21.

Sedan 1950-talet har det i Sverige funnits lagstiftning om skyldigheterna att ombesörja vattentjänster när sådana behövs i ett större sammanhang. I mycket stor utsträckning tillgodoses behovet genom allmänna vatten- och avloppsanläggningar. Närapå 90 procent av befolkningen bor på fastigheter som är anslutna till det allmänna vatten- och avloppsnätet. I tätorterna är anslutningen nästan hundra procentig.⁸⁴

Allmänna vattentjänster ska tillhandahållas genom vatten- och avloppsanläggningar som kommunen äger eller har ett rättsligt bestämmandeinflytande över, framförallt när det med hänsyn till hälso- eller miljöskyddet behövs för befintlig eller blivande bebyggelse.⁸⁵ Vattenförsörjningen i Sverige regleras i Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster. I lagen stadgas kontraheringsplikten på så sätt att fastighetsägare har rätt att bruka allmän vatten- och avloppsanläggning då fastigheten ligger inom vatten- och avloppsanläggningens verksamhetsområde och fastighetsägaren behöver en vattentjänst samt att behovet inte kan tillgodoses bättre på annat sätt.⁸⁶

Vatten- och avloppsförsörjningen fungerar som ett naturligt monopol, det vill säga ett enda företag kan tillgodose hela marknadens behov till en lägre kostnad än vad flera företag kan göra. Vattentjänster är en samhällsangelägenhet som ses som en form av samhällsservice som inte får medföra ekonomiska vinster. Tillgången till vattentjänster utgör också ett primärbehov, det vill säga något som behövs för att människan ska överleva, och en förutsättning för en tillfredsställande levnadsstandard.⁸⁷ En av anledningarna till kontraheringsplikten är att ingen fastighetsägare ska kunna vägras möjligheten att nyttja de möjligheter till service som det allmänna erbjuder.⁸⁸

---

⁸⁴ Prop. 2005/06:78 s. 22-23.

⁸⁵ 6 § Lag om allmänna vattentjänster och prop. 2005/06:78 s. 26.

⁸⁶ 16 § Lag om allmänna vattentjänster.

⁸⁷ Prop. 2005/06:78 s. 26-27.

⁸⁸ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 11.

De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt som kan utläsas för vatten- och avloppsanläggningar är att vatten och avlopp är livsnödvändiga nyttigheter och att det är en service som det offentliga erbjuder. Sist men inte minst föreligger en monopolsituation, då verksamheten fungerar som ett naturligt monopol, vilket kan utgöra en juridisk förutsättning för kontraheringsplikt.

4.2.3   Elektricitet

Elektricitet anses allmänt som en nödvändighet i dagens samhälle. Elen är mångsidig då den ger både lyse, värme och kraft till förbrukarna och samhället är uppbyggt på ett sådant sätt att distribution av el utgör en del av den samhällliga infrastrukturen där avbrott normalt inte förekommer. Att elen utgör en del av den samhällliga infrastrukturen innebär att elen utgör en nytta som ett normalt liv i dagens samhälle inte är möjligt utan.⁸⁹

Anläggningarna som behövs för att fysiskt överföra el i Sverige har byggts upp under lång tid. Elöverföringen delas in i olika nivåer beroende på kapacitet. Det är inte lämpligt, av både tekniska och ekonomiska skäl, att överföra stora mängder el med låg spänning och små mängder el med hög spänning. Detta är en av orsakerna till att Sveriges nätverksamhet delas in i stamnät, regionnät och lokalnät. För att kunna överföra el mellan de olika typerna av nät, som har olika spänningsnivåer, transformeras spänningen upp eller ned.⁹⁰

Det nationella nätet för överföring av el inom Sverige samt för import och export är stamnätet. Stamnätet håller höga spänningsnivåer och täcker hela Sverige. De som kan ansluta direkt till stamnätet är stora producenter och regionnät som har lägre spänningsnivåer. Regionnätens väsentliga funktion är att överföra el mellan olika stamnätspunkter och ett stort antal anslutningspunkter på lokalnäten. De har dessutom anslutning till större industrier och ett antal produktionsenheter, så kallade kraftstationer. Således är regionnäten en länk mellan stamnätet med sina höga spänningsnivåer och lokalnäten med de lägre spänningsnivåerna. Lokalnäten

---

⁸⁹ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 104 och 233.

⁹⁰ SOU 2004:129 s. 152-153.

är många och det är genom dem som elleveranserna till flertalet slutkunder, såsom små industrier, fastigheter och hushåll, sker.⁹¹

Elmarknaden utgörs av en reglerad del som omfattar nätverksamhet och en konkurrensutsatt del som omfattar produktion av och handel med el.⁹² Nätverksamhet innebär att ställa starkströmsledningar till förfogande för överföring av el och verksamheten bedrivs som reglerade monopol oberoende av om det är stamnät, regionnät eller distributionsnät.⁹³ Stamnätet ägs av staten genom Svenska kraftnät. Regionnäten ägs främst av Vattenfall, E.ON och Fortum och de lokala distributionsnäten ägs främst av de stora kraftbolagen samt av kommuner.⁹⁴ Huvuddelen av elproduktionen i Sverige svarar fem företag för, dessa är Vattenfall, Fortum, E.ON, Skellefteå Kraft och Statkraft, varvid de två sistnämnda har betydligt mindre marknadsandelar än de tre första.⁹⁵ Elhandelsföretagen, eller med andra ord elleverantörerna, säljer el direkt till slutkunderna. Det finns cirka 120 elhandelsföretag i Sverige idag.⁹⁶

En elektrisk starkströmsledning får inte byggas eller användas utan tillstånd av regeringen, det krävs så kallat nätkoncession⁹⁷. Nätkoncession för linje, linjekoncession, gäller för en ledning med framför allt bestämd sträckning vanligtvis i stamnät eller regionnät. Nätkoncession för område, områdeskoncession, gäller inte för en särskild ledning utan ger innehavaren av koncessionen rätt att inom ett angivet område bygga ledningar som ingår i det lokala överföringsnätet utan särskild prövning.⁹⁸ Efter regeringens bemyndigande är det nätmyndigheten som beslutar i

---

⁹¹ SOU 2004:129 s. 153.

⁹² SOU 2010:30 s. 111.

⁹³ 1 kap. 4 § Ellag (1997:857) och SOU 2010:30 s. 111.

⁹⁴ SOU 2010:30 s. 111-112.

⁹⁵ SOU 2010:30 s. 115.

⁹⁶ SOU 2010:30 s. 118-119.

⁹⁷ 2 kap. 1 § Ellagen.

⁹⁸ 2 kap. 2 § Ellagen och prop. 1996/97:136 s. 42.

frågor om nätkoncession. Förutom i vissa undantagsfall, exempelvis då ansökan avser en utlandsförbindelse, då det är regeringen som prövar frågan.⁹⁹

Åtskilliga former av näringsverksamhet får bara bedrivas efter särskilt tillstånd av statlig myndighet som har föregåtts av en närmare prövning i vad mån verksamheten är behövlig och ändamålsenlig, så kallat koncession.¹⁰⁰ Koncession förenas ofta med regler om kontraheringsplikt.¹⁰¹ För nätverksamheten stadgas kontrahe- ringsplikten så att nätkoncessionsinnehavaren är skyldig att på skäliga villkor överföra el åt annan. Nätkoncessionsinnehavaren har också skyldighet att ansluta andra anläggningar till ledningen.¹⁰²

En huvudförutsättning för att nätkoncession ska meddelas är att anläggningen är lämplig ur allmän synpunkt.¹⁰³ I första hand är lämplighetsprövningen aktuell för linjekoncession och går ut på att pröva behovet av ledningen och dess sträck- ning.¹⁰⁴ Även områdeskoncession får endast meddelas om området utgör en, med hänsyn till nätverksamheten, lämplig enhet. Området får inte helt eller delvis sammanfalla med ett annat koncessionsområde.¹⁰⁵ Det är meningen att innehava- ren av områdeskoncession i princip ska ha ensamrätt att bygga ledningar och be- driva nätverksamhet inom den för området angivna högsta spänningen.¹⁰⁶ Efter- som det endast i undantagsfall kan anses behövligt eller lämpligt att ha mer än ett elektriskt distributionsnät inom ett visst område får anläggningsinnehavaren en rättsligt skyddad ställning vilket motiverar kontraheringsplikt.¹⁰⁷

Det finns även bestämmelser som avser att trygga elleveranserna till elanvända- ren. En sådan bestämmelse är exempelvis den leveransskyldighet, eller med andra

---

⁹⁹ 2 kap. 1 § 2 st. Ellagen.

¹⁰⁰ Bernitz, *Svensk och europeisk marknadsrätt 1*, s. 220.

¹⁰¹ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 106.

¹⁰² 2 kap. 6 och 9 §§ Ellagen.

¹⁰³ 2 kap. 6 § Ellagen.

¹⁰⁴ SOU 2009:48 s. 63.

¹⁰⁵ 2 kap. 9 § Ellagen.

¹⁰⁶ SOU 2009:48 s. 63.

¹⁰⁷ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 12.

ord kontraheringsplikt, som en elleverantör har gentemot elanvändaren. En elleverantörs skyldighet att leverera el kan endast upphöra om vissa i Ellagen (1997:857) särskilt angivna förutsättningar är uppfyllda. Leveransskyldigheten upphör om elanvändaren slutar att ta ut el i uttagspunkten, om någon annan elleverantör börjar leverera el till elanvändaren i uttagspunkten eller om överföringen av el får avbrytas enligt ellagens bestämmelser eller enligt avtal på grund av att elanvändaren har försummat sina skyldigheter gentemot elleverantören.¹⁰⁸

I varaktiga avtalsförhållanden om livsnödvändiga nyttigheter är det särskilt viktigt att reglerna om kontraheringsplikt utsträcks till att gälla även när näringsidkaren önskar att få avtalet att upphöra. Avtal som gäller nyttigheter som tillhandahålls oavbrutet, såsom el, är varaktiga och de skiljer sig från avtal med separata prestationer eftersom varan förbrukas fortlöpande och inte hamnar i lager. Härav är avtalstypen känslig för störningar vilket innebär att avbrott i leveransen, som exempelvis sanktion för abonnentens avtalsbrott i form av betalningsunderlåtelse, är en mycket kraftig åtgärd. Av denna orsak har det ansetts att leveransplikt, eller med andra ord kontraheringsplikt, ska föreligga i sådana avtalsförhållanden.¹⁰⁹

Tillgång till el är ett primärbehov för hushållen och en förutsättning för en tillfredställande levnadsstandard i ett modernt samhälle. För en konsument är det nästan omöjligt att försörja sig själv med el, vilket medför att konsumenten inte kan avstå från att ingå avtal om leverans av el.¹¹⁰ Därför stadgar ellagen ett särskilt konsumentskydd för att stärka elanvändarnas ställning.¹¹¹ Överföring av el får endast avbrytas om konsumenten försummar sina skyldigheter och försummelsen utgör ett väsentligt avtalsbrott. Innan överföringen avbryts ska dock konsumenten få tillfälle att vidta rättelse.¹¹²

---

¹⁰⁸ 8 kap 5 § Ellagen.

¹⁰⁹ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 92-93.

¹¹⁰ Prop. 1996/97:136 s. 93.

¹¹¹ Se 11 kap. Ellagen.

¹¹² 11 kap. 3 § Ellagen.

De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt som finns för elektriska anläggningar får delas upp efter kontraheringsplikt för nätverksamhet och kontraheringsplikt för distribution av el till slutkund. Anledningen till att det föreligger kontraheringsplikt för nätverksamhet är att el utgör en livsnödvändig nyttinghet och att det för stamnätet föreligger ett statligt monopol samt att verksamheten bedrivs som reglerade monopol oberoende av om det är stamnät, regionnät eller distributionsnät. Det krävs dessutom koncession för att driva verksamheten.

De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt för distribution av el är att el utgör en nyttinghet och en nödvändighet i dagens samhälle, en så kallad livsnödvändig nyttinghet. En annan förutsättning som kan utläsas för kontraheringsplikten är att några få företag har en dominerande ställning på marknaden då de lokala distributionsnäten ägs främst av de stora kraftbolagen. Vissa av distributionsnäten ligger också under offentligt inflytande då de ägs av kommuner. Dock synes den kontraheringsplikt som föreligger för elleverantörerna enbart bero på det faktum att el är en livsnödvändig nyttinghet. Kontraheringsplikten är dessutom strängare för konsumenter eftersom det näst intill är omöjligt för dem att försörja sig själva med el, vilket medför att konsumenten inte kan avstå från att ingå avtal om leverans av el.

4.2.4 Naturgas

Naturgas används som energiråvara i många olika industriprocesser för att exempelvis torka, svetsa, värma, koka, smälta och bränna. Industrier har ofta ett jämnt behov av naturgas under året och står för drygt 70 procent av användningen. Cirka 25 procent av naturgasen används i bostäder och fastigheter, för uppvärmning, matlagning och andra ändamål. Naturgasen kan användas som bränsle i pannor, både i småhus och i större fastigheter. Naturgas kan även ersätta bensin och diesel som fordonsbränsle och ungefär en procent av naturgasen i Sverige används till det.¹¹³

Utvinning, produktion, överföring och försäljning av naturgas utgör en så kallad nätverksindustri. Kännetecknande för en sådan är nätverk som binder samman

---

¹¹³ SOU 2004:129 s. 376-377 och prop. 2007/08:159 s. 6-7.

produktionen av branschens basprodukter med de slutliga förbrukarna av dessa produkter. Detta medför ett starkt behov av infrastruktur. På den svenska naturgasmarknaden finns ingen inhemsk produktion av naturgas. Det finns dock en tillförselledning från Danmark till Sverige som möjliggör import. All naturgas till Sverige måste således överföras genom denna. Gasen kan köpas i Danmark eller från ett annat land om den överförs via det danska naturgassystemet.¹¹⁴

Naturgasmarknaden kan delas in i transmission, distribution och lager. Den största delen av naturgassystemet utgörs dock av rörledningar som delas in i transmissions- och distributionsnät. Transmissionsledningar används för att överföra naturgas över längre sträckor med ett betydligt högre tryck än i distributionsledningarna. Transmissionsnätet består av stamledningar och grenledningarna. Grenledningarna fördelar naturgasen in i de områden där den skall distribueras. Transmissionsnätet är sammankopplat med de underliggande distributionsnäten. Distributionsledningarna överför naturgasen från grenledningarna till kunder. Det finns även direktledningar från stamledningen till de största kunderna. Det svenska naturgassystemet består endast av en stamledning med grenledningar till distributionsnäten.¹¹⁵

Idag omfattar naturgasnätet ett 30-tal kommuner i södra och sydvästra Sverige.¹¹⁶ Swedegas AB äger stamledningen. E.ON. Gas Sverige AB (E.ON) äger de grenledningar som utgår från stamledningen. Sedan finns det fem företag i Sverige som äger distributionsnäten. Dessa är E.ON, Göteborgs Energi Gasnät AB, Kraftringen Nät AB, Varberg Energi AB och Öresundskraft AB. Av dessa är E.ON den absolut största ägaren.¹¹⁷ Slutligen finns i Sverige endast ett naturgaslager som ägas av E.ON.¹¹⁸

---

¹¹⁴ SOU 2004:129 s. 385 och 378.

¹¹⁵ SOU 2004:129 s. 385 och 387 och SOU 2009:48 s. 199.

¹¹⁶ SOU 2010:30 s. 306.

¹¹⁷ SOU 2010:30 s. 312.

¹¹⁸ SOU 2010:30 s. 313.

En naturgasledning, lagringsanläggning eller förgasningsanläggning får inte byggas eller användas utan tillstånd, koncession, från regeringen.¹¹⁹ Koncession får meddelas endast om ledningen eller anläggningen är lämplig ur allmän synpunkt och endast till den som ur allmän synpunkt är lämplig att utöva den verksamhet som avses med koncessionen.¹²⁰ En koncession för en naturgasledning, en lagringsanläggning eller en förgasningsanläggning ska förenas med de villkor som behövs för att skydda allmänna intressen och enskild rätt.¹²¹

Koncession förenas som sagt ofta med regler om kontraheringsplikt och naturgaslagen (2005:403) stadgar denna för ledningsinnehavare genom att ange att den som innehar en naturgasledning är skyldig att på skäliga villkor ansluta andra naturgasledningar, lagringsanläggningar och förgasningsanläggningar. Detsamma gäller vid återinkoppling av en befintlig naturgasledning, ändring av den avtalade kapaciteten i anslutningspunkten samt ändring av tiden för överföringen.¹²² Skyldighet föreligger inte om den först nämnda ledningen saknar kapacitet för den begärda åtgärden eller om det annars finns särskilda skäl.¹²³ Även för den som innehar en lagringsanläggning stadgas kontraheringsplikt då denne är skyldig att på skäliga villkor lagra naturgas för annans räkning. Den som innehar en transmissionsledning för överföring av naturgas har motsvarande lagringsskyldighet.¹²⁴ Skyldighet att lagra naturgas föreligger inte om anläggningen eller ledningen saknar kapacitet för den begärda lagringen eller om det annars finns särskilda skäl.¹²⁵

Naturgaslagen föreskriver även kontraheringsplikt för leverantör av naturgas. Lagen stadgar att en leverantör av naturgas som levererar gas till en gasförbrukare i en viss uttagspunkt är, oavsett vad som avtalats, skyldig att fortsätta leverera gas tills leveransskyldigheten upphör då gasförbrukaren slutar att ta ut gas i uttags-

---

¹¹⁹ 2 kap. 1-3 §§ Naturgaslagen (2005:403).

¹²⁰ 2 kap. 5 och 8 §§ Naturgaslagen.

¹²¹ 2 kap. 9 § Naturgaslagen.

¹²² 3 kap. 5 § 1 st. Naturgaslagen.

¹²³ 3 kap. 5 § 2 st. Naturgaslagen.

¹²⁴ 4 kap. 5 § 1 st. Naturgaslagen.

¹²⁵ 4 kap. 5 § 2 st. Naturgaslagen.

punkten, då någon annan leverantör börjar leverera gas till gasförbrukaren i uttagspunkten eller då överföringen av gas får avbrytas på grund av att gasförbrukaren har försummat sina skyldigheter gentemot leverantören.¹²⁶

Konsumenter åtnjuter ytterligare skydd genom exempelvis bestämmelser om att överföringen av naturgas inte får avbrytas på grund av konsumentens försummelse i annat fall än om försummelsen utgör ett väsentligt avtalsbrott och rättelse inte sker trots uppmaning.¹²⁷ Anledningen till detta är att naturgasen kan vara av särskild betydelse för ett hushåll, exempelvis då den används för uppvärmning. Utebliven överföring av naturgas kan relativt omgående medföra en allvarlig försämring av den enskildes situation. Det är mot denna bakgrund som avstängningsrätten för konsumenter särskilt har reglerats i lagen och försetts med begränsningar.¹²⁸

Det föreligger alltså kontraheringsplikt för ledningsinnehavarna samt kontraheringsplikt för distributörerna av naturgas. De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikten för ledningsinnehavare synes vara att naturgas utgör en livsnödvändig nyttighet och att stam- och grenledningarna samt lagret bara har en ägare vilket innebär att det föreligger monopol för dessa. Det krävs dessutom koncession för att bedriva naturgasverksamhet.

De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikten för distributörer av naturgas är att naturgasen är en nyttighet i samhället som används till mycket, exempelvis energiråvara i olika industriprocesser, fordonsbränsle och bränsle för uppvärmning av fastigheter. E.ON verkar dessutom ha en dominerande ställning över distributionsledningarna. En strängare kontraheringsplikt föreligger i konsument-situationer. Anledningen till detta är att naturgasen kan vara av särskild betydelse för ett hushåll och utebliven överföring av naturgas kan relativt omgående medföra en allvarlig försämring av den enskildes situation. Naturgasen är med andra ord en livsnödvändig nyttighet.

---

¹²⁶ 7 kap. 7d § Naturgaslagen.

¹²⁷ 8 kap. 3 § Naturgaslagen.

¹²⁸ Prop. 2004/05:62 s. 135-136.

4.3 Kontraheringsplikt enligt annan speciallagstiftning

4.3.1 Allmänt

Det finns ett mycket stort antal stadganden i svensk lagstiftning som inskränker avtalsfriheten.¹²⁹ Kontraheringsplikt finns bland annat i en rad olika speciallagar. Oftast är kontraheringsplikten direkt stadgad i lag, ibland finns dock inte kontraheringsplikten uttryckligt stadgad men regleringen i övrigt är sådan att det är fråga om en situation där det är uppenbart att kontraheringsplikt föreligger. Det kan bero på att kontraheringsplikten såsom rättsligt institut är relativt okänd och lagstiftaren väljer därför inte nödvändigtvis termen kontraheringsplikt fastän avsikten har varit att reglera skyldigheten för vissa näringsidkare att sluta avtal på bestämda villkor.¹³⁰

4.3.2 Posttjänster

Den svenska brevmarknaden är en mycket varierad marknad. Kunderna är allt från hushåll som köper några få frimärken per år till storkunder såsom myndigheter, banker och försäkringsbolag som årligen skickar miljontals försändelser.¹³¹

Posttjänsterna innefattar insamling, sortering, transport och utdelning av postförsändelser som sker mot betalning.¹³² De tjänsterna är några av de äldsta serviceuppgifter som staten ombesörjt.¹³³ Postverkets ensamrätt att befordra brev avskaffades den 1 januari 1993 och postområdet öppnades då helt för konkurrens mellan olika postoperatörer. Den 31 december 2009 fanns det i Sverige 32 postoperatörer som, med några enstaka undantag, bedrev postverksamhet.¹³⁴ Den 24 juni 2009 gick Posten AB och Post Danmark A/S samman och bildade en gemensam koncern, Posten Norden (Posten) som ägs av svenska och danska staten.¹³⁵ Av

---

¹²⁹ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 1.

¹³⁰ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 89-90.

¹³¹ Prop. 2009/10:216 s. 36.

¹³² 1 kap. 2 § Postlag (2010:1045).

¹³³ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 166.

¹³⁴ Prop. 2009/10:216 s. 25 och 36.

¹³⁵ Prop. 2009/10:216 s. 38 och <http://www.posten.se/m/verksamhet> (hämtad 2010-10-27).

de postoperatörer som finns utöver Posten är Bring Citymail Sweden AB (Bring Citymail) det i särklass största företaget för postverksamhet i Sverige. Posten har dock med sina 89 procent av den totala brevmarknaden en särställning på den svenska postmarknaden beroende till viss del på att staten har ålagt bolaget att tillhandahålla den så kallade samhällsomfattande posttjänsten på postområdet.¹³⁶ Den samhällsomfattande posttjänsten finns för att säkerställa en basservice och är en posttjänst som ska finnas i hela landet, som är av god kvalitet och som innebär att alla användare kan ta emot postförsändelser samt kan, till rimliga priser, avlämna sådana försändelser för befordran.¹³⁷

Brevmarknaden, det vill säga marknaden för inrikes adresserade försändelser på upp till två kilo, brukar delas in i tre delmarknader; sändningar, kontorspost och brevlådepost. Med sändningar åsyftas försändelser med samma format och vikt som vanligtvis produceras industriellt och med hjälp av datorstöd. Sändningarna omfattar cirka 70 procent av den inrikes brevmarknaden. Kännetecknande för en sändning är att den gör det möjligt att försändelserna försorteras och inte överlämnas för befordran i en brevlåda. I praktiken är Posten och Bring Citymail de enda konkurrenterna på marknaden för sändningar. Bring Citymail tar emot sändningar från hela landet men utdelningsverksamheten är geografiskt begränsad till Stockholmsregionen och Mälardalen, stora delar av Västsverige, Västra Skåne samt Gotland. Posten är dock helt dominerande när det gäller övernattbefordrade sändningar.¹³⁸

Med kontorspost åsyftas post som vanligtvis frankeras i frankeringsmaskin och distribueras som enstaka försändelser. Kontorspost utgörs av adresserade försändelser inneslutna i kuvert eller annat omslag med den maximala vikten av två kilo, där vykort och liknande försändelser likställs med brev. Kontorsposten omfattar cirka 20 procent av den inrikes brevmarknaden och består främst av enstaka försändelser från företag och andra organisationer till hushåll och företag. När det

---

¹³⁶ Prop. 2009/10:216 s. 36-37

¹³⁷ 1 kap. 2 § postlagen och prop. 2009/10:216 s. 26.

¹³⁸ Prop. 2009/10:216 s. 37.

gäller rikstäckande kontorspost har Posten i praktiken monopol på denna typ av försändelser.¹³⁹

Med enstaka försändelser eller så kallad brevlådepost åsyftas post som postas i brevlåda, vanligtvis frankerad med frimärken, och distribueras som enstaka försändelser. Brevlådeposten omfattar fem till tio procent av den inrikes brevmarknaden och Posten har i praktiken monopol på all rikstäckande brevlådepost.¹⁴⁰

Det finns ingen uttrycklig regel i postlagen (2010:1045) som stadgar en kontraheeringsplikt, det vill säga en särskild skyldighet att utföra postbefordran. I propositionen framkommer dock att det ska finnas en posttjänst i hela landet av god kvalitet där alla användare ständigt kan ta emot brev och andra adresserade försändelser som väger högst 20 kilo.¹⁴¹ Den samhällsomfattande posttjänsten inbegriper minst en insamling och en utdelning varje arbetsdag minst fem dagar i veckan, såvida inte omständigheter eller geografiska förhållanden utgör skäl för undantag.¹⁴² Expeditions- och inlämningsställena ska ligga så tätt att användarnas behov beaktas. Enskilda postförsändelser ska befordras till enhetliga priser och de villkor som finns för tjänsten ska vara allmänt tillgängliga.¹⁴³ Eftersom Posten är ålagd den samhällsomfattande posttjänsten så får det förstås att det föreligger en kontraheeringsplikt för Posten att samla in och dela ut postförsändelser. Enligt Regeringen har postmarknaden inte nått en sådan mognadsgrad vad gäller konkurrensutsättning och utbud av tjänster att det i dag skulle vara möjligt att på något sätt begränsa omfattningen av den samhällsomfattande posttjänsten.¹⁴⁴

Trots att det inte finns ett uttryckligt stadgande i postlagen om postbefordran går regleringen mycket långt mot en reglering som förutsätter kontraheringsplikt. Det är enligt Nybergh möjligt att en kontraheringsplikt har uppfattats som en outtalad förutsättning för postverksamheten och enligt honom framkommer det indirekt

---

¹³⁹ Prop. 2009/10:216 s. 37.

¹⁴⁰ Prop. 2009/10:216 s. 37.

¹⁴¹ Prop. 2009/10:216 s. 45.

¹⁴² 3 kap. 1 § 1 p. Postlagen.

¹⁴³ 3 kap. 1 § 2 och 5-6 p. Postlagen.

¹⁴⁴ Prop. 2009/10:216 s. 45.

genom regleringens helhet att lagstiftaren räknat med kontraheringsplikt på området.¹⁴⁵ Även Pehrson menar att kontraheringsplikten har ansetts som självklar på postområdet.¹⁴⁶

De juridiska förutsättningarna för den kontraheringsplikt som föreligger för Posten är att Posten ligger under statligt inflytande och ägande. Andra förutsättningar som kan utläsas för Postens kontraheringsplikt är att Posten intar en monopolställning på brevmarknaden samt att postverksamheten utgör en nytta i samhället då många nyttjar det marknaden har att erbjuda.

4.3.3 Teletjänster

Internationellt sett var Sverige tidigt ute med att privatisera sin telemarknad. Det råder etableringsfrihet på telemarknaden och konkurrensen används som ett medel för att skapa effektiva telekommunikationer. Alla företag och hushåll som så vill har i dag tillgång till fast telefon.¹⁴⁷ År 2009 fanns det cirka 100 olika aktörer på marknaden för fast telefoni, men TeliaSonera stod för 65 procent av abonnemangen.¹⁴⁸

Betydelsen av effektiva telekommunikationer i samhället är mycket stor.¹⁴⁹ Teletjänster har till viss del karaktär av en livsnödvändighet eftersom vissa teletjänster i dagens samhälle behövs för att kunna rädda liv och egendom i akuta situationer. Räddningsverksamheten är utformad på ett sådant sätt att den är effektiv om den som behöver hjälp har möjlighet att kommunicera genom teleföbindelser.¹⁵⁰

Den allmänna åsikten är att en leverantör av teletjänster inte kan vägra någon att teckna telefonabonnemang utan objektiva giltiga skäl.¹⁵¹ Kontraheringsplikten är

---

¹⁴⁵ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 174-175.

¹⁴⁶ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 8.

¹⁴⁷ Prop. 2002/03:110 s. 58-61.

¹⁴⁸ Svensk Telemarknad 2009, s. 11 och 32, <http://statistik.pts.se/pts2009/download/Svensk%20Telemarknad%202009.pdf> (hämtad 2010-11-25)

¹⁴⁹ Prop. 2002/03:110 s. 59.

¹⁵⁰ Nybergh, *Avtalsfrihet – rätt till avtal*, s. 133.

¹⁵¹ Pehrson, *Kontraheringsplikt*, s. 9.

stadgad i Lag (2003:389) om elektronisk kommunikation genom att samhällsomfattande tjänster alltid ska finnas tillgängliga i hela landet på för alla likvärdiga villkor och till överkomliga priser.¹⁵² Med detta torde avses att staten har ansvar för att tjänsterna finns även om de inte tillhandahålls till följd av marknadskrafternas fria agerande trots att rimliga konkurrensfrämjande åtgärder och harmonisering har vidtagits.¹⁵³

De samhällsomfattande tjänsterna innefattar bland annat anslutning till det allmänna telefonnätet till en fast nätanslutningspunkt i stadigvarande bostad eller fast verksamhetsställe åt var och en som begär det.¹⁵⁴ Det allmänna telefonnätet beskrivs i lagen som ett elektroniskt kommunikationsnät som används för att tillhandahålla allmänt tillgängliga teletjänster och som möjliggör överföring av tal, telefaxmeddelanden, datakommunikation och andra former av kommunikation mellan nätanslutningspunkter.¹⁵⁵ De samhällsomfattande tjänsterna innefattar också tillgång till allmänt tillgängliga telefonitjänster till en fast nätanslutningspunkt i stadigvarande bostad eller fast verksamhetsställe åt var och en som efterfrågar denna tjänst.¹⁵⁶ En telefonitjänst definieras som en elektronisk kommunikationstjänst som innebär möjlighet att ringa upp eller ta emot samtal via ett eller flera nummer inom en nationell eller internationell nummerplan, inklusive nödsamtal.¹⁵⁷

De enda juridiska förutsättningarna för den kontraheringsplikt som föreligger för teletjänster är att tjänsterna utgör en nytta i dagens samhälle, ibland till och med en livsnödvändighet. TeliaSonera intar även en dominerande ställning på telemarknaden, vilket även det kan vara en förutsättning för kontraheringsplikt.

---

¹⁵² 1 kap. 1 § Lag (2003:389) om elektronisk kommunikation (LEK).

¹⁵³ Prop. 2002/03:110 s. 354, Se även Trägård, Karnov lagkommentar nr. 6 till 1 kap. 1 § LEK.

¹⁵⁴ 5 kap. 1 § 1 p. LEK.

¹⁵⁵ 1 kap. 7 § LEK.

¹⁵⁶ 5 kap. 1 § 2 p. LEK.

¹⁵⁷ 1 kap. 7 § LEK.

5 Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt

5.1 Inledning

Av det som hittills framkommit i uppsatsen kan nu dras vissa slutsatser om vilka juridiska förutsättningar som krävs för att det ska föreligga kontraheringsplikt. De kriterier som krävs för kontraheringsplikt är olika beroende på situationen. Förutom de motiv till kontraheringsplikt som nämnts innan, exempelvis miljöskäl, främjandet av konkurrens och sociala skyddssynpunkter, så kan vissa huvudkriterier dock utläsas, även om alla inte är uppfyllda i vart och ett av de områden där kontraheringsplikt är för handen. Förutsättningarna för kontraheringsplikt får dock delas upp i kontraheringsplikt för nät- eller ledningsinnehavare och kontraheringsplikt för distributör.

5.2 Kontraheringsplikt för nät- eller ledningsinnehavare

Kontraheringsplikt är till för att ge en viss trygghet och en av de juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt för nät- och ledningsinnehavare som har framkommit av utredningen är att det föreligger monopol. Att ett företag intar en sådan ställning på marknaden att detta har monopol motiverar kontraheringsplikt. Det kan både vara lagstadgat, rättsligt monopol, eller för att företaget intar en sådan dominerande ställning på marknaden att det kan styra den, faktiskt monopol eller kvasimonopol. För stamnätet inom elverksamheten föreligger ett statligt monopol och verksamheten bedrivs som reglerade monopol oberoende av om det är stamnät, regionnät eller distributionsnät. För stam- och grenledningarna inom naturgasverksamheten föreligger monopol eftersom de enbart har en ägare. Det kan därmed konstateras att det inte behöver vara ett statligt monopol för att kontraheringsplikt ska införas eftersom så inte är fallet inom naturgasverksamheten. Dock måste någon slags monopolsituation vara för handen.

Både stamnätet inom elverksamheten och stam- och grenledningarna inom naturgasverksamheten har enbart en ägare. En ensam ägare är dock inte ett måste för kontraheringsplikt eftersom det föreligger kontraheringsplikt även för regionnätet inom elverksamheten, vilka har fler än en ägare. Detta beror på att de bedrivs som reglerade monopol. Det betyder att en monopolsituation, oavsett om det är ett

statligt sådant eller inte och oavsett om verksamheten har en eller flera ägare, är en juridisk förutsättning för kontraheringsplikt.

Många av de områden som redogjorts för i uppsatsen innebär ett tillhandahållande av någon slags nytthet, oftast en livsnödvändig sådan. Kontraheringsplikten fungerar då som en slags säkerhetsventil, när tillgängligheten av nyttheterna försvåras av någon anledning, så att alla ska få tillgång till dessa livsnödvändiga nyttheter. Både el och naturgas anses vara en livsnödvändig nytthet. Utan dessa skulle ett normalt liv och ett fungerande samhälle försvåras. Genom att ålägga nät- eller ledningsinnehavare kontraheringsplikt möjliggörs en konkurrens på marknaden som främjar tillgängligheten av nyttheterna. Därmed synes en av de juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt vara att varan eller tjänsten utgör en livsnödvändig nytthet.

En annan juridisk förutsättning för kontraheringsplikt för nät- och ledningsinnehavare är att det föreligger ett krav på koncession för verksamheten. Både för el- och naturgasverksamhet föreligger nämligen ett krav på koncession. Det är en statlig myndighet som tilldelar koncession och det är bara de som anses lämpliga som får ett sådant bemyndigande om verksamheten anses nödvändig och ändamålsenlig. I vissa fall tilldelas bara ett fåtal företag koncession och monopolliknande situationer uppstår. Regler om koncession förenas därför ofta med regler om kontraheringsplikt.

Både på elmarknaden och naturgasmarknaden kombineras kravet på koncession av både en monopolställning och att varan eller tjänsten utgör en nytthet och till och med en livsnödvändighet för människor eller samhället. Behöver alltså alla tre kriterierna vara uppfyllda för att kontraheringsplikt ska föreligga? Skulle det exempelvis kunna räcka med att varan eller tjänsten utgör en nytthet och inte en livsnödvändig sådan? De områden som har redogjorts för i uppsatsen är inte tillräckliga för att avgöra detta. Det är dock troligt att om det finns tillräckligt med andra kriterier som motiverar kontraheringsplikt så borde ett avsaknande av exempelvis koncession eller en monopolsituation inte hindra ett införande av kontraheringsplikt. Det som dock är säkert är att om det föreligger en monopolsituation, om varan eller tjänsten utgör en livsnödvändig nytthet och det föreligger ett

krav på koncession så finns det juridiska förutsättningar för ett införande av kontraheringsplikt.

Kontraheringsplikten är ett medel för att alla ska ha möjlighet att delta på marknaden på samma villkor. De juridiska förutsättningarna för kontraheringsplikt för nät- och ledningsinnehavare är alltså någon slags monopolsituation, att varan eller tjänsten utgör en livsnödvändig nyttinghet samt att det finns ett krav på koncession. Dock gäller kontraheringsplikten bara om den som åläggs kontraheringsplikt har tillräcklig kapacitet att prestera och det behöver bara ske på villkor som den kontraheringspliktige normalt tillämpar.

5.3 Kontraheringsplikt för distributör

Den främsta anledningen till ett införande av kontraheringsplikt för distributör är att kunden intar en beroendeställning i förhållande till företaget som tillhandahåller varan eller tjänsten. Denna beroendeställning kan bero på att de varor eller tjänster som tillhandahålls är betydelsefulla eller till och med livsnödvändiga. Många av de områden som redogjorts för i uppsatsen innebär ett tillhandahållande av någon slags nyttinghet och kontraheringsplikten fungerar då som en slags säkerhetsventil när tillgängligheten av nyttingheterna försvåras av någon anledning. Kontraheringsplikten reglerar tillgängligheten av nödvändiga nyttingheter så att ingen på något sätt ska förvägras dessa. Om någon skulle vägras leverans av till exempel el eller vatten skulle denne sättas i en situation som är jämförlig med ett nödläge. Många av de varor och tjänster som utgör nyttingheter är också ett måste i ett fungerande samhälle. Det beror på att samhället är uppbyggt på ett sådant sätt att det inte skulle fungera utan dem. Exempelvis är dagens samhälle i stort beroende av tjänster såsom el, vatten och teletjänster. Dessa tjänster ses helt enkelt som en självklarhet och kontraheringsplikten utgör därför ett instrument för att säkerställa att alla har tillgång till dem. På så sätt säkerställs också ett fungerande samhälle.

Att kunden intar en beroendeställning i förhållande till företaget som tillhandahåller varan eller tjänsten kan även bero på att företaget intar en sådan ställning på marknaden att det föreligger monopol. Monopolställningen kan bero på att det är lagstadgat, det föreligger rättsligt monopol, eller för att företaget intar en sådan dominerande ställning på marknaden att det kan styra den, det föreligger faktiskt

monopol eller kvasimonopol. I dagens samhälle pågår en tilltagande privatisering som innebär att många rättsliga monopol försvinner. Dock verkar det som att vissa av företagen fortsätter att inta en monopolställning i form av faktiskt monopol eller kvasimonopol. När monopol föreligger har kunden i princip inga möjligheter till andra alternativ och är hänvisade till just det företaget. Därför föreligger det nästan jämt kontraheringsplikt när ett företag intar en monopolställning på sin marknad.

Stat och kommun som tillhandahåller serviceverksamhet är normalt skyldiga att tillhandahålla varan eller tjänsten till var och en som efterfrågar varan eller nyttigheten. Det ska ske på i förväg fastställda villkor som ska vara objektivt lika för alla. Kontraheringsplikt föreligger i dessa situationer på grund av kommunens eller statens offentliga försörjningsansvar och att ingen ska förvägras det som erbjuds av det offentliga.

Kontraheringsplikten kan ses som ett instrument som säkerställer att näringsidkarens frihet inte leder till den enskildes brist på frihet. Dock gäller kontraheringsplikten bara om den som åläggs kontraheringsplikt har tillräcklig kapacitet att prestera och det behöver bara ske på villkor som den kontraheringspliktige normalt tillämpar.

För att vidare utreda de juridiska förutsättningar som finns för kontraheringsplikt ska de områden som redogjorts för ytterligare analyseras. Nästan alla varor eller tjänster inom dessa områden utgör en nytting, förutom de som Systembolaget tillhandahåller. Systembolagets kontraheringsplikt är enbart grundad på det faktum att det föreligger ett statligt monopol. Likaså bygger Postens kontraheringsplikt på det faktum att det föreligger ett statligt monopol. Postverksamheten utgör dock också en nytting i samhället. Den nytting postverksamheten utgör är emellertid svår att jämföra med de nyttigheter som de andra områdena utgör eftersom de också utgör livsnödvändigheter. Posttjänster är inget människan behöver för att överleva. Postverksamheten är alltså det enda området vars verksamhet utgör en nytting som inte är livsnödvändig samtidigt som det föreligger ett statligt monopol. På de andra områdena föreligger inte statligt monopol men varorna eller tjänsterna utgör livsnödvändiga nyttigheter. Därför är det mest troligt att Pos-

tens kontraheringsplikt är grundad på det faktum att det föreligger ett statligt monopol. Eftersom både Systembolaget och Posten grundar sin kontraheringsplikt på denna juridiska förutsättning synes det vara tillräckligt att ett statligt monopol är för handen för att kontraheringsplikt ska kunna införas.

Hur stor påverkan har en dominerande ställning på kontraheringsplikten? Av de områden som redovisats så föreligger en dominerande ställning bara på naturgasmarknaden och marknaden för teletjänster. Naturgasmarknadens kontraheringsplikt baseras även på att naturgas ses som en nödvändig nytting och förutom att det föreligger en dominerande ställning på telemarknaden grundas kontraheringsplikten för teletjänster på det faktum att teletjänster är en nytting som dessutom är livsnödvändig. Likaså kan ifrågasättas hur stor påverkan ett offentligt inflytande har, som inte innebär ett statligt heläggande. Många vatten- och avlopps anläggningar är allmänna och en del av distributionsnäten inom elverksamheten ägs av kommuner. Dock utgör också el och vatten livsnödvändiga nyttinger. Även här kombineras den juridiska förutsättningen att det föreligger ett offentligt inflytande med den juridiska förutsättningen att varan eller tjänsten utgör en livsnödvändig nytting. Det synes alltså vara den anledningen att varorna eller tjänsterna utgör en livsnödvändig nytting som grundar kontraheringsplikten och inte det faktum att det föreligger en dominerande ställning eller ett offentligt inflytande. Dock är det svårt att utesluta att en dominerande ställning eller ett offentligt inflytande inte har haft någon som helts påverkan på kontraheringsplikten. Det verkar emellertid mest troligt att en livsnödvändig nytting ensam kan grunda kontraheringsplikt och att en dominerande ställning eller ett offentligt inflytande bara förstärker anledningen till att införa kontraheringsplikten. Att ett företag har dominerande ställning, faktiskt monopol eller kvasimonopol, kan alltså inte ensamt grunda kontraheringsplikt. Det samma gäller för offentligt inflytande. Dessa juridiska förutsättningar måste kombineras med andra för att det ska finnas tillräckliga förutsättningar för ett införande av kontraheringsplikt.

De juridiska förutsättningarna som ensamt kan grunda kontraheringsplikt är således ett statligt monopol eller en livsnödvändig nytting. Förutsättningar såsom dominerande ställning och offentligt inflytande måste kombineras med andra för-

utsättningar för att grunda kontraheringsplikt. Om en vara eller tjänst till exempel utgör en nyttinghet men inte en livsnödvändig sådan eller om det föreligger ett monopol som inte är statligt finns möjligheten att förutsättningar såsom dominerande ställning och offentligt inflytande kan påverka ett införande av kontraheringsplikt. Det kan alltså leda till ett införande av kontraheringsplikt trots att det inte står lika klart i dessa fall som om det hade förelagat ett statligt monopol eller om varan eller tjänsten utgör en livsnödvändig nyttinghet. Ju fler kriterier som är uppfyllda desto troligare är det att det är motiverat att införa kontraheringsplikt.

6 Fjärrvärme

6.1 Fjärrvärmesystemets uppbyggnad

Fjärrvärme är ett teknisksystem som främst används för att täcka värmebehovet i olika byggnader, fastigheter, stadsdelar och hela städer. Fjärrvärme används också för beredning av varmvatten i bostadshus och i kommersiella liksom offentliga lokaler. Normalt är de svenska fjärrvärmesystemen byggda såsom slutna system vilket innebär att vattnet i fjärrvärmeledningarna inte tappas ur systemet för att exempelvis användas som varmvatten hos kunderna.¹⁵⁸

Fjärrvärmesystemet i Sverige är uppbyggt på ett relativt enkelt sätt. Värmebäraren i systemet är nästan uteslutande vatten men i vissa fall förekommer dock leverans av ånga, huvudsakligen till industrier närbelägna ett kraftvärmeverk.¹⁵⁹ Fjärrvärmesystem brukar beskrivas utifrån en uppdelning i tre delsystem; produktionsanläggningar, distributionsledningar och abonnentcentraler. I produktionsanläggningarna tillförs bränsle som omvandlas till värme i form av hett vatten eller ånga med högt tryck och hög temperatur.¹⁶⁰ Produktionsanläggningarna är hetvattencentraler eller kraftvärmeverk. En hetvattencentral består av en förbränningsanläggning där värmebäraren hettas upp genom förbränning av bränsle.¹⁶¹ Fjärrvärmesystemet är flexibel när det gäller produktion och bränsleval, nästan alla tänkbara sorters bränslen har i olika tider och på olika platser varit föremål för produktion av fjärrvärme och det har även varit möjligt att dra nytta av lågvärdiga och svårhanterliga bränslen.¹⁶² Det finns många produktionsmöjligheter eftersom produktionsanläggningarna består av olika sorters utrustning för framställning av värme, till exempel kraftvärmeverk, eldningspannor och värmepumpar. Fjärrvärmens produktionsutrustning är dessutom anpassad för att kunna använda många sorters bränsle för uppvärmning, exempelvis kol, olja, torv, avfall, el och naturgas, vil-

---

¹⁵⁸ SOU 2003:115 s. 34.

¹⁵⁹ SOU 2003:115 s. 34.

¹⁶⁰ Frederiksen, Werner, *Fjärrvärme: Teori, teknik och funktion*, s. 12.

¹⁶¹ SOU 2003:115 s. 35.

¹⁶² SOU 2003:115 s. 35 och Frederiksen, Werner, *Fjärrvärme: Teori, teknik och funktion*, s. 74.

ket ger stor frihet i valet av bränsle. I inte obetydlig utsträckning erhålls även värme i form av spillvärme från industrier. Med spillvärme avses värmeenergi som inte kan tas tillvara vid en process och som normalt går förlorad.¹⁶³

Värmen från produktionsanläggningarna överförs till fjärrvärmenätets distributionsledningar. Det svenska fjärrvärmenätet består av ledningar som i huvudsak är nergrävda i marken och som är isolerade för att minska värmeförlusterna. Ledningssystemet består nästan alltid av dubbla rör, ett framledningsrör och ett retur-rör och eldrivna pumpar som ser till att det heta vattnet ständigt är i cirkulation i fjärrvärmenätets distributionsledningar. Framledningsröret leder hetvatten till en mottagares eller byggnads abonnentcentral.¹⁶⁴

En abonnentcentral är ett tekniksystem som syftar till att överföra värme från fjärrvärmenätet till kunden.¹⁶⁵ Abonnentcentralen består i regel av en eller flera värmeväxlar samt en reglercentral för att hålla innetemperaturen och varmvattentemperaturen på önskad nivå. Värmen överförs genom kundens abonnentcentrals värmeväxlar till kundens eget vattenburna värmesystem och det är det värmesystemet som värmer byggnaden eller lokalen. Sedan det heta vattnet avgivits hos kunden återförs det med sänkt temperatur genom returledningen till en produktionsanläggning för ny uppvärmning.¹⁶⁶

6.2 Fjärrvärmemarknaden

Värmemarknaden är en blandad marknad med kunder som är allt från småhusägare till stora fastighetsbolag och industrier. De olika uppvärmningsformerna kan vara elpanna, värmepump, fjärrvärme, naturgas, olja eller biobränslen i form av ved eller pellets. Karakteristiskt för många av uppvärmningsformerna förutom fjärrvärme är att de innebär egen produktion av värme hos kunden. Det som levereras är ett "bränsle" för produktion av värme i kundernas egna anläggningar, exempelvis värmepumpar och pannor för el, olja och biobränsle. När det gäller fjärr-

---

¹⁶³ SOU 2003:115 s. 35.

¹⁶⁴ Frederiksen, Werner, *Fjärrvärme: Teori, teknik och funktion*, s. 12 och SOU 2003:115 s. 35.

¹⁶⁵ Frederiksen, Werner, *Fjärrvärme: Teori, teknik och funktion*, s. 12.

¹⁶⁶ SOU 2003:115 s. 35-36.

värme levereras däremot hetvatten som därmed inte ger kunden ett behov av egen uppvärmningsåtgärd.¹⁶⁷

Fjärrvärmen har bidragit till att beroendet av olja kraftigt minskat, energiutnyttandet har effektiviserats speciellt vid produktion i kraftvärmeverk, tätortsmiljön har förbättrats och utsläppen av koldioxid har minskat. En fortsatt utbyggnad och användning av fjärrvärme skulle även kunna bidra till att minska användningen av elvärme.¹⁶⁸

Under 1940-talet inleddes utbyggnaden av fjärrvärme i Sverige och har kontinuerligt fortsatt sedan dess. Fjärrvärme utgör idag den dominerande uppvärmningsformen för centralorten i mer än 240 av de 290 kommunerna i Sverige. Fjärrvärmen tillgodoser 48 procent av det totala uppvärmningsbehovet för bostäder och lokaler, men än täcker fjärrvärmen endast nio procent av uppvärmningsbehovet i småhus. För närvarande finns omkring 220 fjärrvärmeföretag i landet, där kommunala fjärrvärmeföretag står för drygt 60 procent av den distribuerade fjärrvärmen i landet medan de privatägda fjärrvärmeföretagen svarar för drygt 20 procent. De resterande procenten står de statligt ägda fjärrvärmeföretagen för.¹⁶⁹

Fjärrvärmemarknaden anses utgöra en egen produktmarknad på vilken fjärrvärmen inte konkurrerar med andra uppvärmningsalternativ när kunden redan är ansluten till fjärrvärmenätet. Inom varje lokalt område finns endast en fjärrvärmeleverantör och denna situation ger leverantören en monopolställning.¹⁷⁰ För en fjärrvärmekund är anslutning till fjärrvärme en stor investering. Efter anslutningen är ett byte av uppvärmningsform inte längre ett alternativ för kunden eftersom ett sådant byte är förenat med stora kostnader. Det är inte heller möjligt för kunden att byta leverantör av fjärrvärme eftersom ett fjärrvärmeföretag har kontrollen över de rörledningar som används för distributionen av fjärrvärme. Andra leverantörer av fjärrvärme får således inte tillträde till rörledningarna så att de kan

---

¹⁶⁷ SOU 2003:115 s. 22.

¹⁶⁸ SOU 2003:115 s. 22.

¹⁶⁹ Prop. 2007/08:60 s. 19.

¹⁷⁰ SOU 2004:136 s. 53.

leverera fjärrvärme till kunden istället. Det är inte heller lönsamt att bygga konkurrerande rörledningssystem för fjärrvärme. Därför kommer kunden i ett beroendeförhållande till fjärrvärmeföretaget när denne har anslutit sig till en fjärrvärmeverksamhet. Fjärrvärmeföretagens kontroll över rörledningarna som distribuerar fjärrvärmerna ger fjärrvärmeföretaget en monopolliknande ställning.¹⁷¹

6.3 Viss reglering för fjärrvärme

6.3.1 Förbud att avbryta distribution av fjärrvärme till konsument

I likhet med el och naturgas används fjärrvärme för att värma upp bostäder. Distribution av fjärrvärme är därför av stor betydelse för kunderna.¹⁷² Fjärrvärmelagen (2008:263) stadgar att distribution av fjärrvärme till en konsument endast får avbrytas om konsumenten har försummat sina skyldigheter enligt avtalet och försummelsen är ett väsentligt avtalsbrott. Distributionen får dock bara avbrytas om konsumenten inte följer en skriftlig uppmaning att inom en angiven och skälig tid uppfylla sina skyldigheter enligt avtalet.¹⁷³ Om det dock kan befaras att ett avbrott i distributionen kan medföra en inte obetydlig personskada eller omfattande sakskada får distributionen av fjärrvärme inte avbrytas. Det gäller dock inte om konsumentens handlande varit otillbörligt.¹⁷⁴

Bestämmelserna till skydd för kunderna mot avstängning av fjärrvärme omfattar endast sådana fjärrvärmekunder som är att anse som konsumenter enligt lagens särskilda definition, det vill säga fjärrvärmekund som är en fysisk person och som använder fjärrvärme i huvudsak utanför näringsverksamhet.¹⁷⁵ Således berörs i första hand villaägare men inte hyresgäster eller bostadsrättsinnehavare. Det förklaras av att ett fjärrvärmeföretag inte tecknar avtal med varje boende i ett flerbo-

---

¹⁷¹ Prop. 2007/08:60 s. 23.

¹⁷² Prop. 2007/08:60 s. 47.

¹⁷³ 27 § 1 st. Fjärrvärmelag (2008:263).

¹⁷⁴ 27 § 3 st. Fjärrvärmelagen.

¹⁷⁵ 2 § Fjärrvärmelagen.

stadshus utan med hyresvärden respektive bostadsrättsföreningen som alltså i dessa fall är att anse som kund till fjärrvärmeföretaget.¹⁷⁶

Som framgår av lagtexten får distribution av fjärrvärme till en konsument endast avbrytas om konsumenten försummat sina skyldigheter enligt avtalet och det är fråga om ett väsentligt avtalsbrott.¹⁷⁷ Bedömningen av vad som är att betrakta som ett väsentligt avtalsbrott ska göras utifrån avtalsbrottets betydelse för fjärrvärmeföretaget i enlighet med allmänna kontraktsrättsliga principer. Ett avbrott i distributionen av fjärrvärme bör stå i rimlig proportion till konsumentens avtalsbrott. Vid bedömningen av om en konsuments bristande betalning är ett väsentligt avtalsbrott är givetvis skuldens storlek och antalet betalningsförsummelse av betydelse. Något enstaka dröjsmål med betalning av mindre belopp bör inte anses vara ett väsentligt avtalsbrott.¹⁷⁸

För att ett fjärrvärmeföretag ska ha rätt att göra ett avbrott i distributionen av fjärrvärme krävs dock att konsumenten getts möjlighet att vidta rättelse och i samband därmed erinrats om följderna av att rättelse inte görs. I en uppmaning att göra rättelse ska det anges inom vilken tid konsumenten ska göra rättelse. Konsumenten måste ha en rimlig möjlighet att följa uppmaningen och den tid som anges i uppmaningen ska därför vara skälig.¹⁷⁹

Ett avbrott i distributionen av fjärrvärme kan medföra risk för personskador eller saksador. Det gäller till exempel ett avbrott som görs vintertid. I likhet med vad som gäller enligt ellagen och naturgaslagen bör fjärrvärmesystem inte få stängas av om omständigheterna ger anledning att befara att ett avbrott kan medföra en inte obetydlig personskada eller omfattande sakskada. Om en konsument handlat otillbörligt bör dock risken för person- eller sakskada inte hindra att distributionen av fjärrvärme avbryts.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Jönsson, Karnov lagkommentar nr. 23 till 27 § Fjärrvärmelagen.

¹⁷⁷ 27 § 1 st. Fjärrvärmelagen.

¹⁷⁸ Prop. 2007/08:60 s. 87.

¹⁷⁹ 27 § 1-2 st. Fjärrvärmelagen och prop. 2007/08:60 s. 47-48.

¹⁸⁰ 27 § 3 st. Fjärrvärmelagen och prop. 2007/08:60 s. 48.

Kontraheringsplikt innebär bland annat ett förbud att avbryta en avtalsförbindelse. För fjärrvärme finns det uppenbarligen en sådan plikt. Denna är dock enbart till förmån för konsumenter medan kontraheringsplikt oftast gäller både konsument och näringsidkare. Andra områden såsom el och naturgas har liknande bestämmelser. Dessa är dock ett ytterligare komplement till den kontraheringsplikt som redan föreligger för att ännu mer stärka konsumentens ställning. För fjärrvärme finns inte någon kontraheringsplikt som bestämmelsen om förbudet att avbryta distribution av fjärrvärme till konsument kan komplettera. Det verkar således som att lagstiftaren har tagit ett litet steg mot en reglering om kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden, men inte tagit steget fullt ut.

6.3.2 Tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning

Med en fjärrvärmeverksamhet avses i fjärrvärmelagen distribution i rörledningar av en värmebärare för uppvärmning, om en obestämd grupp inom ett visst geografiskt område får anslutas till verksamheten.¹⁸¹ Innehavet av ledningarna ger fjärrvärmeföretaget en monopolliknande ställning. En kund som anslutit sig till en fjärrvärmeverksamhet kan inte välja mellan olika leverantörer av fjärrvärme. Fjärrvärmeföretaget bestämmer över ledningarna och kan hindra att någon annan använder dem för att distribuera värme till kunden. Fjärrvärmekunder står därför i en beroendeställning till fjärrvärmeföretaget. Ett tillträde till fjärrvärmeledningar för någon som kan erbjuda leverans av värme till kunder skulle kunna innebära att fjärrvärmekunder som är missnöjda med sitt fjärrvärmeföretag har möjlighet att välja en annan leverantör av värme. En möjlighet för en fjärrvärmekund att välja mellan olika leverantörer av värme stärker kundens förhandlingsposition.¹⁸² En jämförelse kan göras med elmarknaden där elleverantörer har fritt tillträde till elnät som innehas av nätföretag.¹⁸³ Elkunder kan därför välja mellan olika elleverantörer. För fjärrvärme finns inte någon sådan lagstadgad rätt. Om någon vill få tillträde till fjärrvärmeledningar för att distribuera värme till en kund kan denne vända sig till det fjärrvärmeföretag som förfogar över ledningarna och be om till-

---

¹⁸¹ 1 § 1 st. Fjärrvärmelagen.

¹⁸² Prop. 2007/08:60 s. 54.

¹⁸³ Se 2 kap. 6 och 9 §§ Ellagen.

träde.¹⁸⁴ Om ett fjärrvärmeföretag får en begäran om tillträde till rörledningarna från någon som vill använda ledningarna för distribution av värme, ska fjärrvärmeföretaget förhandla om tillträde med den som gjort begäran. Skyldigheten att förhandla innebär att fjärrvärmeföretaget ska försöka komma överens om ett tillträde med den som begärt det.¹⁸⁵

Hittills har det dock endast i ett fåtal fall förekommit att ett fjärrvärmeföretag låtit en utomstående aktör få tillträde till rörledningarna i syfte att distribuera värme direkt till en kund.¹⁸⁶ En skyldighet för fjärrvärmeföretag att förhandla med någon som begär tillträde till ledningarna medför att ett fjärrvärmeföretag inte slentrianmässigt kan säga nej till en begäran om tillträde. Under en förhandling får ett fjärrvärmeföretag tillfälle att göra ett ordentligt övervägande av en begäran om tillträde till ledningarna och analysera det ekonomiskt och tekniskt lämpliga i att medge ett tillträde. Det ökar möjligheterna för parterna att nå en överenskommelse om tillträde. Ett fjärrvärmeföretags förhandlingsskyldighet innebär att fjärrvärmeföretaget ska försöka komma överens om ett tillträde med den som begärt det. Förhandlingsskyldigheten innebär dock inte någon skyldighet att komma överens.¹⁸⁷ Lagen stadgar bara att om någon överenskommelse inte kan träffas om tillträde, ska fjärrvärmeföretaget ange skälen för att tillträde inte medges.¹⁸⁸

En anmärkning är värd att göras då det kan konstateras att det föreligger kontraheringsplikt för en innehavare av en elledning att ansluta annan anläggning, vilket innebär att en elleverantör har fritt tillträde till elnätet. Därför råder konkurrens på elmarknaden och kunderna kan fritt välja vilken elleverantör de vill ha. Det föreligger ingen kontraheringsplikt vad gäller tredje parts tillträde till fjärrvärmelledning, vilket har lett till att det föreligger monopolsituationer på marknaden. Inte heller föreligger någon kontraheringsplikt vad gäller kundens rätt till avtal om fjärrvärme, trots den beroendeställning som kunden hamnar i gentemot fjärrvär-

---

¹⁸⁴ Prop. 2007/08:60 s. 54.

¹⁸⁵ 37 § 1 st. Fjärrvärmelagen.

¹⁸⁶ Prop. 2007/08:60 s. 54.

¹⁸⁷ Prop. 2007/08:60 s. 54-55.

¹⁸⁸ 37 § 2 st. Fjärrvärmelagen.

meföretaget. På elmarknaden däremot föreligger kontraheringsplikt i båda situationerna, fastän en sådan monopolsituation som finns på fjärrvärmemarknaden inte finns på elmarknaden.

En utredning har dock tillsats som närmare ska analysera förutsättningarna för att införa ett lagstadgat tredjepartstillträde till fjärrvärmenäten. Denna utredning beräknas vara klar den 31 december 2010. Kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning har ansetts nödvändig för att skapa förutsättningar för konkurrens på fjärrvärmemarknaderna och för att ytterligare stärka fjärrvärmekundernas ställning samt för att åstadkomma en effektivare värmemarknad med lägre fjärrvärmepreiser och en förbättrad miljö.¹⁸⁹ Det kan härmed konstateras att det är möjligt att fjärrvärmemarknaden kommer ändras inom en snar framtid. Kontraheringsplikt kan komma att införas för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning. Detta resulterar troligtvis i att fjärrvärmemarknaden utsätts för konkurrens och de monopolsituationer som nu föreligger kan komma att försvinna, vilket i sin tur kan komma att påverka de juridiska förutsättningarna för ett införande av kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme.

---

¹⁸⁹ Dir. 2009:5 och Dir. 2010:10.

7 Juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden

7.1 Inledning

Att införa regler om kontraheringsplikt kräver grundlig beredning. Noggranna avvägningar mellan avtalsfriheten och behovet av en inskränkning i denna måste göras. För att avgöra om det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden måste utredningen delas upp i två delar. Dels om det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning, dels om det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme.

7.2 Finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning?

Det har tidigare konstaterats att det, för att det ska föreligga juridiska förutsättningar för kontraheringsplikt för nät- och ledningsinnehavare, ska finnas en monopolställning, att varan eller tjänsten ska utgöra en livsnödvändig nyttinghet och att det ska finnas ett krav på koncession. Dock är det troligt att alla kriterier inte behöver vara uppfyllda för att kontraheringsplikt ska kunna införas så länge det finns tillräckligt med andra motiv till kontraheringsplikt.

Det har konstaterats att fjärrvärmemarknaden inte fungerar på ett tillfredställande sätt. En kund som anslutit sig till en fjärrvärmeverksamhet kan inte välja mellan olika leverantörer av fjärrvärme. Fjärrvärmeföretaget bestämmer över ledningarna och kan hindra att någon annan använder dem för att distribuera värme till kunden. Fjärrvärmekunder står därmed i en beroendeställning till fjärrvärmeföretaget. Som tidigare redogjorts motiveras kontraheringsplikt bland annat av att marknaden ska fungera på ett tillfredställande sätt. Ett annat motiv till kontraheringsplikt är främjandet av en önskvärd konkurrens och därmed ytterst konsumentintresset.

Anledningen till denna beroendeställning och snedvridna konkurrens på fjärrvärmemarknaden beror på att fjärrvärmeföretagen intar en monopolställning. Det har konstaterats att en monopolsituation, oavsett om det är en statligt sådan eller inte

och oavsett om verksamheten har en eller flera ägare, är en juridisk förutsättning för kontraheringsplikt. Det betyder att kriteriet att det ska föreligga monopol är uppfyllt på fjärrvärmemarknaden.

Angående förutsättningen att varan eller tjänsten ska utgöra en livsnödvändighet kan det konstateras att värme allmänt ses som en nytting i dagens samhälle. Värme behövs för att värma upp hus och lokaler så att ett dagligt liv ska fungera. Fjärrvärmesystemet är en typ av värme och utgör därmed en nytting. Fjärrvärmesystemet utgör dock inte den enda uppvärmningsformen som finns att tillgå. Kunderna skulle exempelvis kunna välja el, olja, pellets, eller ved för att värma upp sina hus eller lokaler, de är med andra ord inte hänvisade till just fjärrvärmesystemet. Det är inte som med el eller vatten som inte går att ersätta med något annat. Dock kan en jämförelse med naturgas göras där naturgas knappast är enda källan till exempelvis uppvärmning av bostadshus eller lokaler. Trots detta föreligger kontraheringsplikt för naturgas. Därmed finns ingen anledning att tro att tillgången på alternativ utgör ett hinder för kontraheringsplikt. Trots att det alltså finns andra uppvärmningsalternativ utgör inte det ett skäl för att det inte skulle kunna vara möjligt att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden.

Fjärrvärme är alltså en nytting, men är den en livsnödvändig nytting? En kund som inte får värme sätts i en nästintill nödsituation, särskilt vintertid. Värme behövs för att leva, utan värme finns risken att frysa ihjäl. Detta gäller i vilket fall konsumenter. En näringsidkares liv står dock inte direkt i fara enbart på den grund att lokalen inte har värme. Vid en jämförelse med naturgas kan konstateras att naturgas inte bara används till att exempelvis värma upp hus. Naturgasen är också en betydelsefull komponent i flera olika industriprocesser och är därför viktig även för industrin. Även elen är viktig inte bara för hushållen utan också för hela samhället. Dagens samhälle är uppbyggt på ett sådant sätt att det inte skulle fungera utan el. Likaså är betydelsen av effektiva telekommunikationer i samhället mycket stor. Teletjänsterna är också de en livsnödvändighet, vilket beror på att räddningsverksamheten är utformad på ett sådant sätt att den är effektiv om den som behöver hjälp har möjlighet att kommunicera genom telefon. Det kan därmed tyckas att för att en vara eller tjänst ska utgöra en livsnödvändig nytting ska den inte bara

vara viktig för konsumenter utan också för samhället. Men vatten och avlopp ses också som en livsnödvändig nyttinghet trots att vatten och avlopp inte utgör en större betydelse för samhället än värme. Det betyder att det inte är ett krav på att varan eller tjänsten även måste vara extra betydelsefull för industrin och samhället och fjärrvärme utgör därmed en livsnödvändig nyttinghet.

Det föreligger således en monopolsituation på fjärrvärmemarknaden och fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet. Det kan dock konstateras att det inte föreligger något krav på koncession för fjärrvärmeverksamhet. Därmed är bara två av tre förutsättningar uppfyllda. Är detta tillräckligt för att införa kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning?

Kontraheringsplikt föreskrivs även i vissa situationer av miljöskäl. Det har konstaterats att fjärrvärmen bland annat bidrar till att beroendet av olja och koldioxidutsläppen kraftigt minskar samt att tätortsmiljön förbättras. Genom att förhindra den beroendeställning som kunden sitter i gentemot fjärrvärmeföretagen kan det leda till att fler kunder väljer fjärrvärme och därmed bidrar till att förbättra miljön. För att motverka beroendeställningen krävs att det införs konkurrens på fjärrvärmemarknaden och detta åstadkoms genom ett införande av kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning. Dock är inte fjärrvärme den enda miljövänliga uppvärmningsformen. Exempel på andra miljövänliga uppvärmningsalternativ är bergvärme, solfångare och luftvärme. Att enbart grunda en så kraftig inskränkning i avtalsfriheten som kontraheringsplikt på att fjärrvärme är miljövänligt synes därför inte möjligt. Men tillsammans med det faktum att det föreligger en monopolsituation som leder till att marknaden inte fungerar på ett tillfredställande sätt och att det därmed inte finns en fungerande konkurrens på marknaden samt att fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet borde vara tillräckligt för att motivera kontraheringsplikt. Det föreligger således juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning.

7.3 Finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme?

Det står klart att fjärrvärmekunderna är i en beroendeställning i förhållande till fjärrvärmeföretagen. Det ska nu utredas huruvida beroendeställningen motiverar ett införande av kontraheringsplikt för kunds rätt till avtal om fjärrvärme.

Först och främst ska nämnas att det kan ifrågasättas huruvida det ska finnas kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden eftersom fjärrvärmen inte finns tillgänglig överallt. Den är idag begränsad till stadsområden och tillgången till fjärrvärme är liten eller obefintlig på landsbygden. Dock föreligger kontraheringsplikt på naturgasmarknaden som endast omfattar en liten del av södra Sverige. Kontraheringsplikten är nämligen begränsad till näringsidkarens kapacitet att prestera. Därmed är avsaknaden av fjärrvärme inom vissa områden inte ett skäl för att inte införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden.

En juridisk förutsättning för kontraheringsplikt är att det föreligger en monopolsituation. Det krävs dock att det är ett statligt monopol för att ensamt kunna grunda kontraheringsplikt. På fjärrvärmemarknaden intar fjärrvärmeföretagen en monopolställning och cirka 80 procent av fjärrvärmeföretagen är offentligt ägda, dock är bara 20 procent statligt ägda. Om en jämförelse görs med Posten och Systembolaget så är de statligt helägda vilket inte är fallet på fjärrvärmemarknaden. Det finns alltså visserligen en monopolsituation på fjärrvärmemarknaden men det statliga ägandet och inflytandet som krävs för att ensamt grunda kontraheringsplikt föreligger inte. Bristen på tillräckligt statligt ägande och inflytande leder till att det inte föreligger ett statligt monopol och därmed kan inte en kontraheringsplikt enbart grundas på det faktum att det föreligger en monopolsituation på fjärrvärmemarknaden, denna juridiska förutsättning måste kombineras med andra förutsättningar för att kontraheringsplikt ska kunna införas.

Det finns alltså inte juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för kunds rätt till avtal om fjärrvärme enbart på grund av den monopolsituation som finns på fjärrvärmemarknaden. Men som det innan har konstaterats utgör fjärrvärme en livsnödvändig nyttighet. Denna förutsättning kan ensam grunda kontraheringsplikt, men det finns även andra juridiska förutsättningar som stärker an-

ledningen till ett införande av kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden. Det finns ett offentligt inflytande på marknaden, cirka 60 procent av fjärrvärmeföretagen är kommunalt ägda. Detta skulle kunna motivera kontraheringsplikt på grund av det kommunala försörjningsansvaret. Det offentliga inflytandet förstärks dessutom av att cirka 20 procent av fjärrvärmeföretagen är statligt ägda, det vill säga cirka 80 procent av fjärrvärmeföretagen ligger under offentligt inflytande. Fjärrvärmeföretagen intar dessutom en monopolställning på fjärrvärmemarknaden. Det faktum att fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet, att det finns offentligt inflytande på marknaden och att fjärrvärmeföretagen intar en monopolställning är tillräckligt för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden. Det finns således juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme.

Det har således konstaterats att det finns juridiska förutsättningar för att införa kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden. Detta synes delvis redan ha tagits hänsyn till i fjärrvärmelagen då det finns ett reglerat förbud att avbryta distribution av fjärrvärme till konsument. Men det finns juridiska förutsättningar för ett införande av kontraheringsplikt för alla kunders rätt till avtal om fjärrvärme, på samma sätt som på exempelvis el- och naturgasmarknaden.

Det faktum att det kan komma att införas en kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning kan som sagt leda till att den monopolsituation som föreligger på fjärrvärmemarknaden försvinner. Detta kommer inte påverka kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme eftersom kontraheringsplikten kan grundas enbart på att fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet.

8 Slutsats

Det finns juridiska förutsättningar för ett införande av kontraheringsplikt på fjärrvärmemarknaden, både vad gäller kontraheringsplikt för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning och kontraheringsplikt för kundens rätt till avtal om fjärrvärme. Kontraheringsplikten för tredje parts tillträde till fjärrvärmeledning grundar sig på att det föreligger en monopolsituation som leder till att marknaden inte fungerar på ett tillfredställande sätt och att det därmed inte finns en fungerande konkurrens på marknaden, att fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet och att den främjar miljön. Kontraheringsplikten för kunds rätt till avtal om fjärrvärme grundar sig på att fjärrvärme utgör en livsnödvändig nyttinghet. Grunder som förstärker behovet av ett införande av kontraheringsplikt är att det finns ett stort offentligt inflytande på marknaden och att fjärrvärmeföretagen intar en monopolställning.

Referenslista

Lag

Aktiebolagslag (2005:551).

Alkohollag (1994:1738).

Brottsbalk (SFS 1962:700).

Diskrimineringslag (2008:567).

Ellag (1997:857).

Fjärrvärmelag (2008:263).

Föräldrabalk (SFS 1949:381).

Jordabalk (SFS 1970:994).

Konkurslag (1987:672).

Konsumentköplag (1990:932).

Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster.

Lag (1982:80) om anställningsskydd.

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Lag (2003:389) om elektronisk kommunikation.

Lag (1986:796) om godtrosvärk av lösöre.

Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar.

Lag (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under påverkan av en psykisk störning.

Naturgaslag (2005:403).

Postlag (2010:1045).

Ransoneringslag (1978:268).

Tillkännagivande (2008:39) av avtal mellan Systembolaget Aktiebolag och staten.

Trafikskadelag (1975:1410).

Offentligt tryck

Dir. 2009:5. Utredning om tredjepartstillträde till fjärrvärmenäten.

Dir. 2010:10. Tilläggsdirektiv till utredningen om tredjepartstillträde till fjärrvärmenäten.

Prop. 1994/95:89. Förslag till alkohollag.

Prop. 1996/97:7. Vissa spel- och lotterifrågor.

Prop. 1996/97:136. Ny ellag.

Prop. 2002/03:110. Lag om elektronisk kommunikation, m.m.

Prop. 2004/05:62. Genomförande av EG:s direktiv om gemensamma regler för de inre marknaderna för el och naturgas, m.m.

Prop. 2005/06:78. Allmänna vattentjänster.

Prop. 2007/08:60. Fjärrvärmelag m.m.

Prop. 2007/08:159. Ändringar i naturgaslagen m.m.

Prop. 2009/10:216. Ny postlag.

SOU 2003:115. Tryggare fjärrvärmekunder – Ökad transparens och åtskillnad mellan el- och fjärrvärmeverksamhet.

SOU 2004:129. El- och naturgasmarknaderna.

SOU 2004:136. Skäligt pris på fjärrvärme.

SOU 2005:33. Fjärrvärme och kraftvärme i framtiden.

SOU 2006:11. Spel i en föränderlig värld.

SOU 2008:124. En framtida spelreglering.

SOU 2009:48. Koncession för el- och gasnät.

SOU 2010:30. Tredje inre marknadspaketet för el och naturgas.

Litteratur

Adlercreutz, Axel, *Avtalsrätt I*, 12 uppl., Juristförlaget, Lund 2002.

Agell, Anders, Malmström, Åke, Ramberg, Christina, Sigeman, Tore, *Civilrätt*, 21 uppl. Liber AB, Malmö 2010.

Bernitz, Ulf, *Svensk marknadsrätt*, 3 uppl., Juristförlaget, Stockholm 1991.

Referenslista

- Bernitz, Ulf, *Svensk och europeisk marknadsrätt 1. Konkurrensrätten och marknads-ekonomins rättsliga grundvalar*, 2 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2009.
- Frederiksen, Svend, Werner, Sven, *Fjärrvärme – Teori, teknik och funktion*, Studentlitteratur, Lund 1993.
- Lehrberg, Bert, *Avtalsrättens grundelement*, I.B.A. Institutet för Bank- och Affärsjuridik AB, Uppsala, 2004.
- Nybergh, Frey, *Avtalsfrihet – rätt till avtal. En nordisk undersökning om kontraheringsplikt till förmån för privatpersoner*, Nord, 1997:10, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn 1997.
- Pehrson, Lars, *Kontraheringsplikt*, Liber förlag, Stockholm, 1976.
- Ramberg, Jan, Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 7 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2009.
- Taxell, Lars Erik, *Avtalsrätt - bakgrund, sammanfattning, utblick*, Juristförlaget, Stockholm, 1997.
- Taxell, Lars Erik, *Avtalsrättens normer – några riktlinjer*, Åbo akademis förlag, Åbo, 1987.
- Victorin, Anders, Om kontraheringstvång inom förmögensrätten, *SvJT* 1976, s. 436–451.
- Wilhelmsson, Thomas, *Om styrning av försäkringsvillkor - en rättsvetenskaplig studie angående avtalsfriheten vid frivillig skadeförsäkring*, Finlands Juristförbunds förlags AB, Vammala 1977.
- Wilhelmsson, Thomas, *Standardavtal och oskäligen avtalsvillkor*, 3 uppl., Talentum Media Oy, Helsingfors 2008.

Övriga källor

- Jönsson, Kent, Karnov lagkommentar nr. 23 till 27 § Fjärrvärmelag (2008:263).
- Trägård, Lars, Karnov lagkommentar nr. 6 till 1 kap. 1 § Lag (2003:389) om elektronisk kommunikation.
- <http://www.posten.se/m/verksamhet> (hämtad 2010-10-27).
- http://www.systembolaget.se/NR/rdonlyres/99675745-C057-46FC-A278-05EA9987C0FA/0/statens_agardirektiv_for_systembolaget_from_24_nov_2008.pdf (hämtad 2010-10-29).
- <http://statistik.pts.se/pts2009/download/Svensk%20Telemarknad%202009.pdf> (hämtad 2010-11-25).